

Maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden van werknemers in 2001

Datum	30 oktober 2003
Auteurs	Ernst A.P. Koningsveld Wim S. Zwinkels Jos C.M. Mossink Xandra M. Thie Marien Abspoel

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	IV
1 Inleiding en vraagstelling.....	1
2 Het model, aanpak en uitgangspunten	3
2.1 Het model.....	3
2.2 Uitgangspunten	4
2.2.1 Jaarkostenmethode	4
2.2.2 Jaar van berekening	4
2.2.3 Niet meegenomen effecten.....	5
2.2.4 Alleen werknemers en alleen werkzame beroepsbevolking.....	5
2.2.5 Dubbeltellingen, ontbrekende gegevens.....	5
2.2.6 Voorbereiding op verdere differentiëring.....	6
2.2.7 Bandbreedte van de berekening.....	6
3 Directe kosten van arbeidsuitval.....	7
3.1 Inleiding	7
3.2 Werkgebonden aandeel.....	8
3.3 Verzuim.....	10
3.3.1 Basis voor de berekening van de verzuimkosten.....	10
3.3.2 Verzuim naar diagnose	11
3.3.3 Kosten van verzuim.....	13
3.4 Arbeidsongeschiktheid.....	15
3.4.1 Basis voor berekening van de kosten van arbeidsongeschiktheid	15
3.4.2 Arbeidsongeschiktheid naar diagnose	16
3.4.3 Overige regelingen	17
3.4.4 Kosten van arbeidsongeschiktheid	19
4 Overige gevolgkosten van arbeidsuitval	21
4.1 Inleiding	21
4.2 Kosten van medische zorg	21
4.2.1 Ramingmethode.....	21
4.2.2 Extrapolatie	23
4.2.3 Werkgebonden medische kosten van personen in WAO	24
4.2.4 De berekening.....	25
4.3 Kosten van bedrijfsongevallen	26
4.4 Aansprakelijkheidsstelling en juridische kosten	27
4.5 Bedrijfsprestaties.....	29

5	Preventie- en verzuimbestrijdingkosten.....	31
5.1	Inleiding	31
5.2	Kosten van arbowetgeving en -handhaving	31
5.3	Subsidiereregelingen	32
5.4	Kosten van externe arbo-dienstverlening	33
5.5	Kosten van interne arbo-dienstverlening.....	34
5.5.1	Administratieve lasten.....	34
5.5.2	Bedrijfsinterne arbokosten.....	36
5.6	Kosten van arbo-onderzoek en -advies	37
6	De berekening.....	39
6.1	Totaaloverzicht van de berekening	39
6.2	Vergelijking totale maatschappelijke kosten arbeidsomstandigheden 2001 met 1995.....	40
7	Toepassing van het model.....	45
8	Aanbevelingen	49
	Literatuur.....	55
A	Actualisering werkgebonden fracties.....	57
B	Effecten op de bedrijfsvoering.....	61

Samenvatting

In de begroting van de Rijksoverheid worden sinds 2002 de beleidsvoornemens in verband gebracht met de te realiseren effecten. Ook voor het arbeidsomstandighedenbeleid zijn doelstellingen verbonden met kwantificeerbare doelstellingen, activiteiten en kosten. Het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft in dit verband behoefte aan een instrument (in de vorm van een gecomputeriseerd rekenmodel) dat inzicht geeft in de kosten en opbrengsten van arbomaatregelen.

In 1997 is door TNO Arbeid een raming gemaakt van de maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden over 1995, waarbij ook een rekenmodel in de vorm van een spreadsheet is opgeleverd (Koningsveld en Mossink, 1997). In het hier beschreven project is een berekening over 2001 gemaakt, rekening houdend met nieuwe wet- en regelgeving en nieuwe vormen van arbobeleid. De onzekerheidsmarge van de berekening is gereduceerd; er wordt nu één berekening als beste schatting gegeven.

Het rekenmodel is aangepast om de bruikbaarheid te vergroten en het is voorbereid om scenario's door te kunnen rekenen.

In de berekening van de arbokosten zijn opgenomen:

- de kosten van arbeidsuitval (werkgebonden kosten van ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en REA-subsidies);
- de kosten van de gezondheidszorg voor klachten en aandoeningen die hun oorzaak in het werk of de arbeidsomstandigheden vinden;
- de kosten van arbozorg, wetgeving en handhaving.

In het model zijn ook effecten van arbeidsomstandigheden op bedrijfsprestaties voorzien; op dit moment zijn er echter geen bruikbare berekening- of schattingmethodes beschikbaar om tot waardering van effecten te komen.

De kosten worden op jaarbasis berekend volgens de jaarkostenmethode; dat wil zeggen dat alle kosten die in een kalenderjaar worden gemaakt ook aan dat jaar worden toegerekend. Lange termijn effecten van arbeidsomstandigheden worden dus niet toegerekend aan het jaar van hun oorzaak.

Hoewel er ook arbokosten zijn verbonden aan zelfstandigen richt het model zich volledig op werknemers. De reden daarvoor is dat het arbobeleid van het Ministerie zich primair richt op werknemers.

De berekening geeft aan dat de maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden in 2001 12,7 miljard Euro beslaan. Dit bedrag komt overeen met 3,0% van het bruto binnenlands product.

Van de totale arbokosten wordt bijna 69% veroorzaakt door gevolgkosten van arbeidsuitval (27% verzuim, 35% arbeidsongeschiktheid en 6% REA subsidies). De werkgebonden kosten van de gezondheidszorg beslaan 8% van de totale arbokosten. De investeringen in preventie vormen iets minder dan een kwart van de totale aan arbeidsomstandigheden verbonden gelden (in- en externe arbozorg en -dienstverlening, wetgeving en handhaving resp. arbosubsidies).

Van alle werk-/beroepsgebonden klachten en aandoeningen zijn twee categorieën verantwoordelijk voor 82% van de kosten van arbeidsuitval en werkgebonden gezondheidszorg: psychische aandoeningen (43%) resp. aandoeningen aan het bewegingsapparaat (39%). Andere relatief belangrijke ziekten met het oog op arbokosten zijn: hart-/vaatziekten (5%), aandoeningen aan het zenuwstelsel (incl. zintuigen, 4%), bedrijfsongevallen (3%). Van de kleinere spelen ademhalingsziekten (2,4%) en huidziekten (1,3%) nog een rol van betekenis.

In vergelijking met 1995 zijn de kosten als percentage van het bruto binnenland product licht gestegen (van 2,6% naar 3,0%). Vergelijking is overigens maar beperkt mogelijk. Er is een aantal posten toegevoegd, terwijl andere juist niet meer worden meegenomen door op basis van wijzigingen in wet- en regelgeving, door gebrek aan gegevens of op basis van voortschrijdend inzicht bij zowel het ministerie van SZW als de onderzoekers. Kwantitatief gezien is het aantal werkenden sinds 1995 sterk gestegen, de loonkostenontwikkeling is groot geweest en de arbozorg is sterk toegenomen.

Vanzelfsprekend gaat een berekening als deze gepaard met onzekerheden. In een aantal posten zijn extrapolaties van oudere gegevens toegepast. De meest belangrijke factor is in dit verband de werkgebonden fractie van verzuim en arbeidsongeschiktheid. De waarde van deze fracties is van grote invloed op de totale arbokosten. De verkenning van nieuwe bronnen die is uitgevoerd om tot betere schatting van deze factoren voor de belangrijkste diagnosegroepen te komen, heeft echter nauwelijks nieuwe of betrouwbaarder gegevens opgeleverd.

Enkele duidelijke kostenposten moesten bij gebrek aan gegevens als p.m. worden opgenomen. Een belangrijke wordt gevormd door de materiële gevolggkosten van bedrijfsongevallen; er zijn op dit moment geen cijfers waarmee een enigszins betrouwbare berekening of schatting is te maken.

Het huidige model is een *datamodel* waarin de maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden zijn opgenomen en waarmee scenario's doorgerekend kunnen worden. De totale kosten vormen een sommatie van de kosten van diverse kostenposten die beschikbaar zijn. Het gaat daarbij om de kosten van uitval van werknemers door ziekteverzuim of arbeidsongeschiktheid, de kosten van medische zorg, de kosten van arbozorg, regelgeving, handhaving, bedrijfsprestaties enz.

Het ministerie van SZW wil het model graag inzetten bij het doorrekenen van (causale) relaties tussen investeringen en effecten op het verzuim en WAO-instream. Het huidige model biedt daarvoor wel aangrijpingspunten met zogenaamde 'mutatievariabelen', maar bevat nog geen causale relaties. Een uitbreiding van het model met een (duidelijk onderscheiden) rekenmodule voor causale relaties zal de bruikbaarheid voor de opdrachtgever zeker ten goede komen, maar vereist nader onderzoek zowel naar de causaliteit van relaties als het verzamelen van extra gegevens.

Hoewel het nog geen causaal rekenmodel is, kan het huidige in Excel gebouwde model worden gebruikt voor diverse doeleinden, zoals:

- *aanknopingspunten voor beleid*. Er ontstaat inzicht in de verschillende kostencomponenten, in de kostensoorten waar veel baten-/kostenbesparingen bereikt zouden kunnen worden, in de diagnoses die verantwoordelijk zijn voor de grootste kosten;
- *scenario analyses*. Vergelijking van de kosten in maatregelen met de verwachte effecten;
- *break-even analyses*. Met welk percentage moeten ziekteverzuim, WAO-instream etc. dalen om een beleidsmaatregel die X miljoen Euro kost terug te verdienen?
- *kosten-baten analyses*. Hoewel het model geen causale relaties bevat is het wel mogelijk om te werken met veronderstelde relaties tussen diverse variabelen in het datamodel.

Dit rapport wordt afgesloten met diverse aanbevelingen:

- aanbevelingen met betrekking tot gegevens;
- aanbevelingen met betrekking tot het model;
- beleidsmatige aanbevelingen.

1 Inleiding en vraagstelling

In de begroting van de Rijksoverheid worden sinds 2002 de beleidsvoornemens in verband gebracht met de te realiseren effecten. Ook voor het arbeidsomstandighedenbeleid zijn doelstellingen verbonden met kwantificeerbare doelstellingen, activiteiten en kosten. Het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft in dit verband behoefte aan een instrument (in de vorm van een gecomputeriseerd rekenmodel) dat inzicht geeft in de kosten en opbrengsten van arbomaatregelen.

In 1997 is door TNO Arbeid een raming gemaakt van de maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden, waarbij ook een rekenmodel in de vorm van een spreadsheet is opgeleverd (Koningsveld en Mossink, 1997). De gebruikswaarde van het model kan inmiddels verbeterd worden door:

- het actualiseren van gegevens;
- het opnemen van nieuwe wet- en regelgeving en nieuwe vormen van arbobeleid;
- het beschikbaar komen van aanvullende gegevens voor sommige onderdelen waardoor de onzekerheidsmarge teruggebracht kan worden.

Ook wordt het als bezwaar gezien dat voor het maken van nieuwe berekeningen in de oude situatie een beroep moet worden gedaan op de ontwerpers van het model.

Hiervan uitgaande heeft het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid de volgende vraag geformuleerd.

Ontwikkel een (reken)model, met inbegrip van de voor dat model benodigde gegevens, waarmee de kosten en baten van (wijzigingen in) arbomaatregelen op macroniveau kunnen worden bepaald. Voorzie het model van voldoende en voldoende betrouwbare actuele gegevens. Vervaardig op basis hiervan een gedocumenteerd computermodel dat eenvoudig door het Ministerie gebruikt, onderhouden en uitgebreid kan worden.

Hoewel er ook arbokosten zijn verbonden aan zelfstandigen richt het model zich volledig op werknemers. De reden daarvoor is dat het arbobeleid van het

Ministerie zich primair richt op werknemers. Zelfstandigen vallen deels buiten de arbowedgeving, over belangrijke kostenposten als het ziekteverzuim zijn geen betrouwbare gegevens en de WAZ wordt naar alle waarschijnlijkheid afgeschaft.

Het Ministerie heeft TNO Arbeid gevraagd het onderzoek uit te voeren. Dit onderzoek is wederom vrijwel geheel verricht op basis van bestaand materiaal. Waar gegevens ontbreken zijn net als in de eerdere onderzoeken extrapolaties gemaakt of schatting van experts gebruikt.

De hoofdstukken van dit rapport volgen het model, dat in hoofdstuk 2 wordt beschreven. In hoofdstuk 6 wordt de berekening gepresenteerd, gevolgd door een hoofdstuk over toepassing van het model. In hoofdstuk 8 worden aanbevelingen gedaan voor gegevensverzameling, met betrekking tot het model en voor het beleid.

Het onderzoek is uitgevoerd onder toezicht van een klankbordgroep van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, bestaande uit: drs. Hidde G. Fekkes, FEZ/ASV; mw. drs. Annette T. Höppener, A&G/W&O; drs. Wout Kalkman, AVB/AIS; drs. Marc H.G. Konings, FEZ/ASV; dr. Jan L. van der Leeuw, FEZ/BGZ; mw. drs. Ayrin Peters, AVB/SBA en drs. Martin den Held, AVB/VDB.

Mw. drs. Ilknur Düs, FEZ/ASV en drs. Jan-Maarten van Sonsbeek, FEZ/ASV, werkten mee aan de informatievoorziening vanuit het Ministerie.

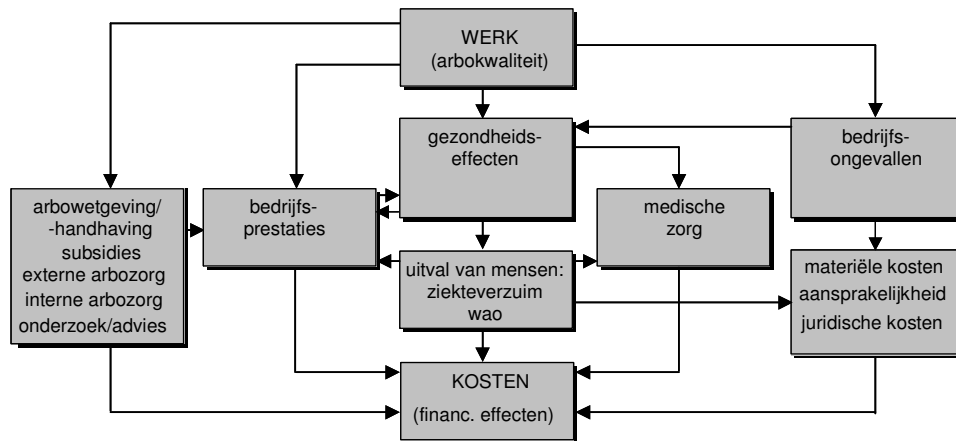
Vanuit TNO Arbeid zijn als onderzoekers betrokken geweest: drs. Marien Abspoel, prof. dr. ir. Paulien M. Bongers, drs. Judith Heinrich, dr. Irene L.D. Houtman, ir. Ernst A.P. Koningsveld, ir. Jos C.M. Mossink, drs. Xandra M. Thie, drs. Wim S. Zwinkels. Diverse TNO-deskundigen zijn op ad hoc basis geconsulteerd.

2 Het model, aanpak en uitgangspunten

2.1 Het model

Dit project brengt de mogelijkheden in beeld om de maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden te berekenen. Er is gewerkt met een model dat is weergegeven in figuur 2.1.

Figuur 2.1 Het model Maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden

In het model worden alle kostensoorten die gerelateerd zijn aan arbeidsomstandigheden meegenomen ongeacht de actor die de kosten maakt (werkgever, werknemer, overheid, branche, uitvoerende instanties, en dergelijke). De totale maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden vormen een sommatie van diverse kostensoorten.

In het project is getracht de kosten zo goed mogelijk te kwantificeren. Net als de studie van 1997 is dit onderzoek uitgevoerd op basis van bestaande data en bronnen. Voor enkele gegevens is gebruik gemaakt van extrapolaties van gegevens uit het verleden of van expert guesses. In de volgende hoofdstukken is de aanpak per kostensoort verantwoord; steeds is zo concreet mogelijk

aangegeven waar gegevens vandaan komen, zodat toekomstige actualiseringen efficiënt kunnen plaatsvinden.

We hebben daarbij een onderscheid gemaakt naar de volgende kostensoorten:

- directe kosten van arbeidsuitval van werknemers (ziekteverzuim en WAO), hoofdstuk 3;
- overige gevolggkosten van arbeidsuitval (medische zorg, bedrijfsongevallen, materiële en juridische gevolgen, bedrijfsprestaties), hoofdstuk 4;
- preventie- en verzuimbestedingskosten (regelgeving, handhaving, arbozorg, reïntegratie, administratieve lasten), hoofdstuk 5.

2.2 Uitgangspunten

2.2.1 Jaarkostenmethode

De berekeningen zijn uitgevoerd volgens de jaarkostenmethode. Dit betekent dat alle kosten die in een kalenderjaar worden gemaakt ook aan dat jaar worden toegerekend. Lange termijn effecten van arbeidsomstandigheden worden dus niet toegerekend aan het jaar van hun oorzaak. Voor vergelijking met het eerste nationale onderzoek naar maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden (Koningsveld en Mossink, 1997) en met internationale gegevens is dit de beste methode.

De andere benadering, de incidentiemethode, rekent toekomstige uitgaven die het gevolg zijn van een oorzaak in jaar X toe aan jaar X. Op inhoudelijke gronden is er veel voor de incidentiemethode te zeggen; die maakt namelijk duidelijk welke gevolggkosten bepaalde inspanningen (of gebrek aan inspanningen) in totaal opleveren (dus over meerdere jaren). De wijze waarop gegevens in Nederland worden geadministreerd maakt toepassing van die methode echter feitelijk onmogelijk. Zo kunnen de kosten van WAO-uitkeringen niet uitgesplitst worden naar jaar waarin de arbeidshandicap is ontstaan.

2.2.2 Jaar van berekening

Het streven was de berekening te maken over het meest recente jaar waarover nog voldoende gegevens beschikbaar zijn. Dit bleek 2001 te zijn. Voor zover

mogelijk zijn ook gegevens uit 2000 en 2002 opgenomen in deze rapportage en in het computermodel.

2.2.3 Niet meegenomen effecten

Indirecte effecten worden buiten beschouwing gelaten. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om de kans dat mensen die na een ongeval of ziekte herintreden een lagere inzetbaarheid of verdiencapaciteit hebben.

Er is geen rekening gehouden met 'vervuilingen' in bestanden. Vervuilingen worden bijvoorbeeld veroorzaakt doordat de volumes van de WW (en wachtgeldregelingen) en van de WAO elkaar beïnvloeden. Zo kan de toestroom van werkenden naar de WAO gevolgen hebben voor de hoeveelheid mensen die vanuit de WW weer aan het werk komen. Betrouwbare gegevens om dit soort effecten te kunnen berekenen ontbreken.

2.2.4 Alleen werknemers en alleen werkzame beroepsbevolking

Zoals reeds is vermeld, heeft de berekening van de maatschappelijke kosten alleen betrekking op de kosten van werknemers. Zelfstandigen zijn buiten beschouwing gelaten. De berekeningen en gegevens hebben alleen betrekking op preventiekosten en schadekosten van de werkzame beroepsbevolking in de leeftijdscategorie 15 tot en met 64 jaar. Werkgebonden aandoeningen die ontstaan na pensionering of nadat iemand niet meer tot de werkzame beroepsbevolking behoort, zijn niet meegenomen. Mogelijk ontstaat hierdoor een onderschatting. Hoewel van een aantal beroepsziekten een lange termijn effect bekend is (bijvoorbeeld lawaaidoofheid, mesothelioom), is bij vele andere zich later ontwikkelende aandoeningen het oorzakelijk verband met werk onzeker.

Daarnaast worden de kosten meegenomen totdat de pensioengerechtigde leeftijd is bereikt. Het is immers de vraag wat de economische schade is van beroepsziekten die nog na de pensioneringsdatum manifest zijn.

2.2.5 Dubbeltellingen, ontbrekende gegevens

Er is consequent gewaakt dat geen dubbeltellingen in het model of de berekening voorkomen. Dat brengt met zich mee dat sommige posten als minder logisch kunnen overkomen. Een concreet voorbeeld vormen de uitgaven aan onderzoek en advies op het gebied van arbeidsomstandigheden. Het grootste deel daarvan

vindt plaats door instituten en universiteiten, maar ook arbodiensten verrichten onderzoek. De totale omzet van arbodiensten is bekend, maar daarbinnen is vrijwel geen differentiatie te maken. Daarom zit onderzoek en advies dat uitgevoerd wordt door arbo-diensten onder de post arbozorg.

Kostenposten waarvoor gegevens ontbraken of door de onderzoekers als te onbetrouwbaar zijn aangemerkt, zijn als pro memorie opgevoerd.

2.2.6 Voorbereiding op verdere differentiëring

Waar mogelijk is het model voorbereid op toekomstige differentiërvragen, zoals onderscheid naar branches, trends over jaren, kosten-/baten effecten. Bedacht moet worden dat er, binnen het streven naar een overzichtelijk en gebruiksvriendelijk computermodel, beperkingen zijn aan de hoeveelheid dimensies. Voor sommige toepassingen zal het nodig zijn een nieuwe, lege versie van het model te gebruiken.

2.2.7 Bandbreedte van de berekening

In 1997 is waar nodig steeds een beste schatting gegeven plus een minimum en een maximum. Dat leidde tot een nogal ruime bandbreedte. Het is de wens van het Ministerie Sociale Zaken en Werkgelegenheid om een betrouwbaarheidsmarge van 15% te hanteren. Dit streven betekende dat de ramingmethoden op onderdelen moesten worden herzien. In dit onderzoek is, op basis van discussies met de klankbordgroep van het ministerie, steeds gekozen om *best guesses* zonder bandbreedte te hanteren. Er wordt uitgelegd waarom deze ramingen zijn gekozen. In gevoeligheidsanalyses is nagegaan wat de effecten zijn van mogelijk onjuiste schattingen. Zonodig zijn ook aanbevelingen voor (toekomstige) dataverzameling gedaan.

3 Directe kosten van arbeidsuitval

3.1 Inleiding

De directe kosten van arbeidsuitval bestaan uit kosten van ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid. Hierbij zijn alle relevante kosten meegenomen. Naast de wettelijke loondervinguitkeringen in het kader van de WAO zijn dit uitkeringen in het kader van de toeslagenwet, aanvullingen door verzekering van het WAO-hiaat, bovenwettelijke aanvullingen en premievrije pensioenvoortzettingen voor WAO-ers. Ook uitvoeringskosten zijn meegenomen.

Een aantal posten is (beargumenteerd) niet meegenomen. Bij gedeeltelijk arbeidsongeschikten zijn alleen de uitkeringen in het kader van de arbeidsongeschiktheid meegenomen. Wanneer het deze personen niet lukt om na de ziekteperiode van een jaar hun baan te houden dan wel een nieuwe baan te krijgen, komen zij in aanmerking voor een WW- of bijstandsuitkering. Deze uitkeringen worden niet als kosten meegenomen, aangezien personen voor deze resterende verdien capaciteit nog inzetbaar zijn op de arbeidsmarkt.

Niet meegenomen zijn verder de kosten van functioneel leeftijdsontslag (FLO), terwijl deze in 1997 wel meegenomen waren en ongeveer 1% besloegen van de totale maatschappelijke kosten. FLO-regelingen zijn ingevoerd omdat de werkomstandigheden het werken boven een bepaalde leeftijd niet langer verantwoord maken. Inmiddels is uit onderzoek (Stille et al., 1999) gebleken dat de grond waarop tenminste een deel van de regelingen is gebaseerd, achterhaald is. In diverse beroepen met FLO is technologische vooruitgang geboekt, die ertoe heeft geleid dat de bezwarende omstandigheden geëlimineerd dan wel gereduceerd zijn. In beroepen met verbeterde arbeidsomstandigheden heeft de eventueel nog wel bestaande FLO-regeling veeleer een arbeidsvoorwaardelijk karakter, waardoor de grondslag om de kosten van die functie in deze studie mee te rekenen is vervallen. Beide aspecten samen hebben de klankbordgroep doen besluiten deze post niet langer in de berekeningen mee te nemen.

Ook VUT-regelingen zijn buiten beschouwing gebleven bij de berekening van de maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden. Niet ontkend kan worden dat de VUT voorkómt dat een deel van de mensen in een arbeids-ongeschiktheidsregeling belandt. Maar arbeidsomstandigheden vormen niet de basis voor VUT-regelingen.

In de kostensoorten die wel meegenomen zijn, moet worden meegewogen welk deel van de arbeidsuitval door factoren in het werk wordt veroorzaakt (het werkgebonden aandeel); alleen dat deel kan worden aangemerkt als kosten van arbeidsomstandigheden. Op de bepaling van dit werkgebonden aandeel voor verzuim respectievelijk arbeidsongeschiktheid wordt gedetailleerd in paragraaf 3.2 ingegaan. In de paragrafen 3.3 en 3.4 worden de kosten van verzuim respectievelijk arbeidsongeschiktheid verder onderbouwd en berekend.

3.2 Werkgebonden aandeel

Onder 'werkgebonden' wordt verstaan: dat deel van gezondheidsklachten, aandoeningen en ziekten dat geheel of in belangrijke mate zijn oorzaak vindt in het werk. Indien het werk in beperkte mate of geen rol gespeeld heeft, wordt dit niet als werkgebonden meegerekend.

De mate van werkgebondenheid van verzuim respectievelijk arbeidsongeschiktheid is gebaseerd op de ervaringen in het onderzoek van 1997. Daarin zijn per diagnosehoofdgroep een beste schatting, een minimum en een maximum van het percentage werkgebondenheid gegeven. Voor verzuim kunnen die percentages anders liggen dan voor arbeidsongeschiktheid. Ook de diagnoseverdeling verschilt tussen ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid. Als resultante van deze twee verschillen vindt de totale arbeidsongeschiktheid in grotere mate zijn oorzaak in werkgebonden factoren dan het totale verzuim.

De hoogte van de schatting is van invloed op de uiteindelijke hoogte van de maatschappelijke kosten. Uit gevoeligheidsanalyses bleek destijds dat de spreiding tussen minimum en maximum van twee diagnosehoofdgroepen van wezenlijke invloed was op de totale berekening van de kosten van zowel

ziekteverzuim als WAO: aandoeningen aan het bewegingsapparaat respectievelijk psychische aandoeningen. De hoogte van de schatting van het werkgebonden aandeel van de overige diagnosegroepen bleek nauwelijks van invloed op de totale arbokosten.

Daarom is in dit onderzoek nagegaan of er bronnen zijn om voor die twee diagnosehoofdgroepen een ander werkgebonden aandeel te overwegen dan die in de studie van 1997 zijn vastgesteld. Het streven was daarbij nadrukkelijk gericht om de betrouwbaarheidsmarge te verkleinen. In bijlage A wordt hiervan verslag gedaan.

Samengevat zijn de conclusies:

- voor psychische aandoeningen zijn er geen nieuwe gegevens om de vastgestelde waarden van de werkgebonden aandelen te herzien;
- voor aandoeningen aan het bewegingsapparaat zijn de eerder vastgestelde werkgebonden fracties aan de lage kant. Nieuwe bronnen wijzen voor verzuim op een hoger percentage in de beste schatting én in de maximum schatting. Voor arbeidsongeschiktheid zijn geen nieuwe gegevens beschikbaar.

In overleg tussen de klankbordgroep van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en de onderzoekers is overwogen dat de beste schatting als uitgangspunt voor de totale berekening goed te verdedigen is. Immers, die is in de meeste gevallen gebaseerd op oordeel van deskundigen, zoals bedrijfs- en verzekeringsartsen. Minimum en maximum vinden hun onderbouwing veelal in meningen van patiënten respectievelijk werkgevers, waarvan mag worden aangenomen dat er sprake kan zijn van meer subjectiviteit, leidend tot over- respectievelijk onderschatting van de mate van werkgebondenheid.

In deze studie wordt dan ook uitsluitend gerekend met de beste schatting, die per diagnose is weergegeven in tabel 3.1.

Tabel 3.1 Het werkgebonden aandeel per diagnosehoofdgroep in ziekteverzuim respectievelijk in arbeidsongeschiktheid

ICD-9 diagnosegroep ¹	Werkgebonden aandeel in %	
	in verzuim	in arbeidsongeschiktheid
Infectieziekten	4	4
Nieuwvormingen	8	8
Bloedziekten	3	3
Endocriene ziekten	3	3
Psychische stoornissen	40	44
Zenuwstelsel aandoeningen	15	28
Hart- en vaatziekten	20	27
Ademhalingsziekten	15	47
Spijsverteringsziekten	3	3
Urogenitale ziekten	3	3
Zwangerschap en bevalling	2	3
Huidziekten	25	57
Aandoeningen aan het bewegingsapparaat	45	40
Aangeboren aandoeningen	0	0
Bedrijfsongevallen	100	100

3.3 Verzuim

3.3.1 Basis voor de berekening van de verzuimkosten

Verzuim verstoort de normale bedrijfsvoering en kan daardoor tot kosten leiden. Toch zullen de kosten soms gering zijn of zijn er zelfs helemaal geen kosten. Voorbeeld: als een literatuuronderzoeker aan een universiteit één of twee dagen verzuimt, dan zal die uitval vermoedelijk wel in de dagen erna worden ingelopen en zijn de kosten dus nihil. Maar als een verpleegster in een ziekenhuis uitvalt, zal er meestal direct een uitzendkracht moeten komen, die tot extra kosten leidt.

Er is overwogen om bij de berekening van verzuim uit te gaan van de frictiekosten, dat wil zeggen de kosten die gemaakt moeten worden om de gevolgen van het verzuim op te vangen. Na verkenning is gebleken dat hiervoor op nationaal niveau geen betrouwbare gegevens beschikbaar zijn. Schattingen indiceren dat circa 25% van het verzuim binnen de 'elasticiteit' van de organisatie zonder extra kosten wordt opgevangen (Mossink et al., 1999). Er is op

¹ International Code of Diagnoses

maatschappelijk niveau geen enkele indicatie welke kosten gepaard gaan met het wel treffen van maatregelen (overwerk, uitzendkrachten) of met het accepteren van verminderde productie of dienstverlening.

Daarom is gekozen om de methode die in 1997 is gevolgd te blijven gebruiken. Deze gaat uit van de bruto loonsom. De verzuimkosten bedragen dan de loonsom x verzuimpercentage x werkgebonden fractie. De berekening volgt de diagnosehoofdgroepen, in formule:

$$Z_w = \Sigma(V_d * WZ_d) * L$$

- Z_w kosten van werkgebonden ziekteverzuim
- V_d gemiddeld verzuimpercentage voor Nederland voor diagnosegroep d
- WZ_d procentuele aandeel van werkgebonden oorzaken in ziekteverzuim voor diagnosegroep d (tabel 3.1)
- L totale loonsom in Nederland over het beschouwde jaar in Euro

Door de benadering via de loonkosten en het verzuimpercentage in plaats van via de uitkeringen, worden ook de verzuimkosten van vangnetgroepen zoals uitzendkrachten meegenomen (ZW-uitkering plus bovenwettelijke aanvulling). Wel dienen de uitvoeringskosten voor het Vangnet ZW meegenomen te worden. Ook uitkeringen in het kader van de Toeslagenwet hoeven door onze benadering niet apart meegenomen te worden.

3.3.2 Verzuim naar diagnose

Volgens de systematiek worden de verzuimkosten per diagnosehoofdgroep berekend. Dat vereist een overzicht van het relatieve aandeel van ziektedagen naar diagnosecategorie voor alle werknemers. In het project over 1997 zijn hiervoor Ctsv-gegevens gebruikt over het jaar 1995. Sinds de invoering van de wetten TZ/Arbo en Wulbz zijn betrouwbare gegevens over de diagnoses en andere individugebonden kenmerken niet meer beschikbaar (Van Vuuren, 1999). Voor de bepaling van de verzuimverdeling naar diagnose blijken op dit moment geen betrouwbare bronnen te zijn. Zo is van de 13e-weeks meldingen aan UWV slechts voor een kleine 20% de diagnose bekend. Zeer waarschijnlijk is dit ook nog eens een selectieve groep. In de toekomst komen mogelijk wel weer gegevens beschikbaar op basis van de Pilot Ziekteverzuimstatistiek van het CBS,

alhoewel voor het opnemen van diagnose in deze statistiek de regels rondom privacy nog aangepast dienen te worden.

Het probleem van het ontbreken van een recente diagnoseverdeling is aan de hand van een aantal berekeningen geobjectiveerd. In de berekening over 1995 bleek 28,5% van al het verzuim een werkgebonden oorzaak te hebben. Door variaties die zich mogelijk hebben voorgedaan in de diagnoseverdeling door te rekenen, ontstaat inzicht in de effecten van die variaties op de werkgebondenheid van verzuim en daarmee op de arbokosten. De volgende opties zijn doorgerekend:

- 10% minder diagnose bewegingsapparaat, alle andere categorieën 4,5% meer²;
- 10% meer diagnose bewegingsapparaat, 5% minder psychisch, alle andere categorieën 4,5% minder;
- 10% meer diagnose bewegingsapparaat, 11% minder psychisch, rest gelijk;
- 10% meer diagnose psychisch, 9% minder bewegingsapparaat, rest gelijk;
- 3% meer diagnose bewegingsapparaat, 3% meer psychisch, alle andere categorieën 4,5% minder;
- 3% minder diagnose bewegingsapparaat, 3,5% minder psychisch, alle andere categorieën 4,5% meer.

Ter toelichting: over een periode van zeven jaar zijn verschuivingen van 10% meer respectievelijk 10% minder in de belangrijkste diagnosegroepen als zeer groot, zo niet onaannemelijk aan te merken.

In de doorgerekende varianten bedroeg het werkgebonden aandeel in geen enkel geval meer dan 29,0 en nooit minder dan 27,9%. De bandbreedte in de kosten van verzuim is daarmee maximaal 2,2% naar beneden en maximaal 2,0% naar boven. Aangezien verzuim ongeveer een kwart van de totale arbokosten uitmaakt, zijn de effecten op de arbokosten nog veel kleiner: maximaal 0,5%. De ernst van het ontbreken van een recente diagnoseverdeling is daarmee voor de berekening van de totale maatschappelijke kosten sterk gerelativeerd. We hanteren daarom de diagnoseverdeling van 1995. Voor het inzicht in de bijdrage van bepaalde diagnosecategorieën in de totale kosten is het ontbreken wel een serieus bezwaar.

² Hier wordt bedoeld: relatief 10% minder respectievelijk relatief 4,5% meer. De 4,5% meer over alle diagnoses is om in totaal weer op 100% uit te komen. Deze toelichting geldt voor alle aandachtstreepjes.

Verzuim als gevolg van ongevallen moet worden gesplitst in bedrijfsongevallen respectievelijk overige ongevallen. Meering et al. (1999) onderzochten de kosten van ongevallen. Uit analyse van het bezoek aan eerste hulp bij ziekenhuizen blijkt dat in totaal 10,2% van de gevallen bedrijfsongevallen zijn (14,9% van de ongevallen bij mannen en 3,5% bij vrouwen). Voor deze studie moet eigenlijk worden beschikt over het aandeel van bedrijfsongevallen in de verzuimduur. Er is hierbij verondersteld dat de gemiddelde verzuimduur als gevolg van bedrijfs-ongevallen gelijk is aan de gemiddelde verzuimduur als gevolg van alle ongevallen (ook van kinderen en bejaarden). Er zijn helaas geen gegevens om deze veronderstelling te toetsen.

3.3.3 Kosten van verzuim

Het gewogen landelijk verzuimpercentage³ bedroeg in 2001 5,44%. De totale loonsom bedroeg in 2001 ruim 220.470 miljoen Euro, inclusief werkgeverslasten. De totale verzuimkosten bedragen 11.993 miljoen Euro. Hiervan is bijna dertig procent (29,8%) werkgebonden, hetgeen de totale kosten van verzuim met een oorzaak in het werk op 3.754 miljoen Euro brengt. Per diagnosecategorie zijn de kosten weergegeven in tabel 3.2.

³ Het percentage verzuimdagen excl. zwangerschaps- en bevallingsverlof over maximaal het eerste ziektejaar.

Tabel 3.2 Diagnoseverdeling en de kosten van verzuim; er is een correctie doorgevoerd voor de verdeling van ongevallen naar bedrijf-respectievelijk overige ongevallen op basis van Meerding, 1999

ICD-9 diagnosegroep	Aandeel in verzuim (in %) ⁴	Werkgebonden deel van al het verzuim (in %) ⁵	Kosten van werkgebonden verzuim (miljoenen Euro)
Infectieziekten	1,6	0,1	8
Nieuwvormingen	2,5	0,2	25
Endocriene ziekten	0,8	<0,1	3
Bloedziekten	0,3	<0,1	1
Psychische ziekten	28,7	11,5	1.444
Ziekten van het zenuwstelsel	3,1	0,5	59
Hartvaatziekten	4,6	0,9	116
Ademhalingsziekten	2,3	0,3	43
Spijsverteringsziekten	2,9	0,1	11
Urogenitale ziekten	2,4	0,1	9
Bijzondere zwangerschappen	7,1	0,1	18
Huidziekten	0,9	0,2	28
Aandoeningen bewegingsapparaat	32,7	14,7	1.854
Aangeboren afwijkingen	0,2	0	-
Bedrijfsongevallen	1,0	1,0	135
Overige ongevallen	9,0	0	-
Totaal	100	29,8	3.754

De uitvoeringskosten voor het Vangnet ZW bedroegen in 2001 146 miljoen Euro. Omdat hierin een buitenproportioneel aandeel veroorzaakt wordt door zwangerschapsgevallen, die per definitie niet werkgebonden zijn, is daarvoor een correctie toegepast. Daarbij is de verdeling in het aantal toekenning zwanger/overig gehanteerd. In 2001 waren er 443.186 toekenningen, waarvan 124.035 betrekking hadden op zwangerschap (bron: UWV, Het eerste ziektejaar 2001). Er resteert dan een bedrag van 105 miljoen Euro, waarop de werkgebonden fractie losgelaten is. In totaal gaat het dan om 31,3 miljoen Euro.

⁴ Uit: Koningsveld en Mossink, 1997.

⁵ Aandeel vermenigvuldigd met werkgebonden fractie (tabel 3.1).

3.4 Arbeidsongeschiktheid

3.4.1 Basis voor berekening van de kosten van arbeidsongeschiktheid

De jaarkostenmethode brengt met zich mee dat de uitkeringen voor alle gevallen in een jaar (hier dus 2001) moeten worden meegenomen. Als men echter inzicht wil krijgen in effecten van beleid, of branches met elkaar wil vergelijken, is het vaak illustratiever om alleen met nieuwe gevallen te werken.

De werkgebonden kosten van arbeidsongeschiktheid zijn, analoog aan de bepaling van de kosten van verzuim, als volgt te berekenen:

$$A_w = \Sigma(WAO_d * wa_d)$$

A_w kosten van werkgebonden arbeidsongeschiktheid

WAO_d totale arbeidsongeschiktheidsuitkeringen plus uitvoeringskosten voor diagnosecategorie d

wa_d procentuele aandeel van werkgebonden oorzaken in arbeidsongeschiktheid voor diagnosecategorie d

De totale arbeidsongeschiktheidsuitkeringen aan werknemers moeten worden verminderd met het deel dat niet werkgebonden is en worden daarom gecorrigeerd met behulp van het werkgebonden aandeel (zie paragraaf 3.2).

De berekening van de arbeidsongeschiktheidskosten is gebaseerd op uitkeringen. In beginsel geven de premies een zuiverder beeld van de kosten die maatschappelijk gemaakt worden om arbeidsongeschiktheid te compenseren. Echter, de premies worden in sommige jaren te hoog en in andere jaren te laag vastgesteld. Er is reservevorming om conjunctuurgolven op te vangen of om inkomenspolitiek te bedrijven. Over een langere periode zijn de premies uiteraard gelijk aan de uitkeringen plus de uitvoeringskosten. Wanneer gegevens van één jaar gebruikt worden, zoals in dit onderzoek, geeft een benadering via de uitkeringskant het meest zuivere beeld.

Om de diagnoseverdeling bij ziekteverzuim en WAO consistent te maken zijn de aandoeningen aan het oor en aan het oog samengevoegd met de diagnose-categorie Ziekten van het zenuwstelsel.

3.4.2 Arbeidsongeschiktheid naar diagnose

Ook voor de berekening van de arbeidsongeschiktheid is een diagnoseverdeling van de uitkeringen noodzakelijk, omdat de werkgebonden fractie verschilt per diagnose. Er blijkt geen verdeling van uitgekeerde bedragen naar diagnose beschikbaar over 2001. Daarom is uitgegaan van het aantal WAO-uitkeringen naar diagnose voor 2001 (bron: UWV, Jaaroverzicht WAO, WAZ, Wajong, 2001) vermenigvuldigd met de gemiddelde daguitkering per diagnose (bron: Fondsennota UWV). Een probleem is dat de daguitkering per diagnosecategorie een gemiddelde is over alle arbeidsongeschiktheidswetten (WAO, WAZ en Wajong). Mede daardoor komt het totale uitkeringsbedrag niet overeen met de gegevens in de UWV-Kroniek van de Sociale Verzekeringen. In overleg met SZW is besloten om aan te sluiten bij de Kroniekgegevens en hiervoor een omrekenfactor te bepalen. De resulterende diagnoseverdeling (als percentage van de kosten) is weergegeven in tabel 3.3. De gevallen waarvan de diagnose onbekend is en de “onvoldoende omschreven aandoeningen” zijn naar evenredigheid verdeeld over de andere categorieën. In de berekening van de werkgebonden arbeidsongeschiktheidskosten zijn deze categorieën met het gemiddelde van de werkgebonden fractie van arbeidsongeschiktheid tot werkgebonden kostenposten omgerekend.

Tabel 3.3 Diagnoseverdeling en de kosten van arbeidsongeschiktheid en de werkgebonden kosten van WAO-uitkeringen

ICD-9 diagnosegroep	Aandeel in WAO-uitkeringen (in %) ⁶	Werkgebonden deel van alle arbeidsongeschiktheid (in%) ⁷	Kosten van werkgebonden WAO-uitkeringen (miljoenen Euro)
Infectieziekten	1,6	0,1	6
Nieuwvormingen	2,5	0,2	19
Endocriene ziekten	1,2	<0,1	3
Bloedziekten	0,4	<0,1	1
Psychische ziekten	40,2	17,7	1.630
Ziekten van het zenuwstelsel	5,7	1,6	148
Hartvaatziekten	6,8	1,8	169
Ademhalingsziekten	2,1	1,0	89
Spijverteringsziekten	2,1	0,1	6
Urogenitale ziekten	1,1	<0,1	3
Bijzondere zwangerschappen	0,6	<0,1	2
Huidziekten	0,6	0,3	31
Aandoeningen bewegingsapparaat	28,9	11,6	1.065
Aangeboren afwijkingen	0,5	0,0	0
Bedrijfsongevallen	0,6	0,6	55
Overige ongevallen	5,0	0,0	0
Totaal	99,9	35,0	3.227

3.4.3 Overige regelingen

Naast de WAO-uitkeringen zijn de volgende posten in het model meegenomen:

- Toeslagenwet
- WAO-hiaat
- bovenwettelijke WAO-aanvulling
- premievrije pensioenvoortzetting voor WAO-ers

Allereerst is er de Toeslagenwet. Wanneer personen met een WAO-uitkering onder het sociaal minimum terecht komen, is onder voorwaarden de mogelijkheid om dit aan te vullen. In totaal gaat het om een bedrag van 122,6 miljoen Euro voor WAO (bron: Financiële verantwoording Ministerie van Sociale Zaken en

⁶ Na evenredige verdeling van categorieën “onvoldoende omschreven aandoeningen” resp. “diagnose onbekend”.

⁷ Aandeel vermenigvuldigd met werkgebonden fractie (tabel 3.1).

Werkgelegenheid). Hierbij zijn opgeteld de vakantietoelagen en de sociale lasten. Deze zijn binnen de Toelagenwet niet uitgesplitst naar moederwet. De bedragen zijn daarom proportioneel toegerekend op basis van de uitgekeerde bedragen (WAO 122,6 miljoen/totaal 228,2 miljoen = 54%). Er komt dan van de 17,6 miljoen Euro vakantietoelagen 9 miljoen Euro en van de 28,7 miljoen Euro sociale lasten 15 miljoen Euro bij. Over het totaal (147,5 miljoen Euro) nemen we uiteraard alleen het werkgebonden deel mee in onze kostenberekening. Er resteert een bedrag van 51,6 miljoen Euro.

Daarnaast is er de aanvulling op de uitkering door verzekering van het zogenaamde WAO-hiaat. Per 1 augustus 1993 zijn er twee typen uitkeringen: de WAO-loondervinguitkering en de WAO-vervolguitkering. De WAO-loondervinguitkering wordt berekend als percentage van het loon in de vorige baan en de mate van arbeidsongeschiktheid. Na een aantal jaren (afhankelijk van de leeftijd) wordt de loondervinguitkering omgezet in een WAO-vervolguitkering, die aan het minimumloon is gerelateerd. Het verschil tussen de loonderving- en de vervolguitkering wordt aangeduid met het WAO-hiaat. De sociale partners (werkgevers en vakbonden) hebben dit WAO-hiaat voor ongeveer 80% van de werknemers verzekerd bij pensioenfondsen en particuliere verzekeringmaatschappijen.

Uit de Sociale Nota 2001 van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid blijkt dat de financiële omvang van de verzekering van het WAO-hiaat circa 1.450 miljoen Euro bedraagt. Over dit bedrag wordt een werkgebonden aandeel berekend, op basis van het gemiddelde werkgebonden aandeel over de WAO. De totale kosten komen daarmee uit op ruim 500 miljoen Euro.

Andere posten die meegenomen zijn:

- de aanvulling op de WAO boven 70% van het laatstverdiende loon (130 miljoen Euro);
- premievrije pensioenvoortzetting voor WAO-ers (726 miljoen Euro).

Voor de goede orde wordt erop gewezen dat deze posten in de studie van 1997 niet zijn opgenomen.

3.4.4 Kosten van arbeidsongeschiktheid

De berekening levert een totaal op aan WAO-uitkeringen die hun oorzaak in het werk vinden van 3.227 miljoen Euro (tabel 3.3).

De uitvoeringskosten voor de WAO bedroeg in 2001 800 miljoen Euro. (bron: Begroting Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid). Rekening houdend met het gemiddelde werkgebonden aandeel (34%) bedragen de totale werkgerelateerde uitvoeringskosten voor de WAO 280 miljoen. De uitvoeringskosten voor de Toeslagenwet zijn laag. In totaal gaat het om 24,6 miljoen Euro (bron: Begroting Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid). Hiervan is het WAO-deel berekend op basis van het aandeel uitkeringsjaren (54,6 duizend WAO/89,6 duizend totaal = 61%). Dit levert een bedrag op van 15 miljoen Euro waarover vervolgens het werkgebonden aandeel berekend is. Er resteert aldus 5 miljoen Euro.

De werkgebonden kosten van particuliere verzekeringen van het WAO-hiaat bedragen 508 miljoen Euro; de werkgebonden kosten van de Toeslagenwet WAO bedragen 52 miljoen Euro.

Ook over de posten aanvulling op de WAO boven 70% van het laatstverdiende loon en premievrije pensioenvoortzetting voor WAO-ers is een werkgebonden aandeel berekend. Totaal gaat het om 300 miljoen Euro.

Totaal bedragen de werkgebonden kosten arbeidsongeschiktheidsregelingen over 2001 4.371 miljoen Euro (tabel 3.4).

Tabel 3.4 Totaal van de werkgebonden arbeidsongeschiktheidskosten

Kostenpost	Kosten (miljoenen Euro)
WAO-uitkeringen	3.227
Uitvoeringskosten WAO	280
WAO-hiaat	508
Toeslagenwet	52
Uitvoeringskosten Toeslagenwet	5
Aanvulling op WAO boven 70% van laatstverdiende loon en premievrije pensioenvoortzetting	300
Totaal	4.371

4 Overige gevolgkosten van arbeidsuitval

4.1 Inleiding

Bij de overige gevolgkosten van arbeidsuitval gaat het om de gevolgkosten afgezien van de directe gevolgkosten in de vorm van werkgebonden ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid. Het gaat hierbij om kosten van medische zorg (paragraaf 4.2), kosten van bedrijfsongevallen (4.3), kosten van aansprakelijkheid en juridische kosten (4.4) en de gevolgen voor bedrijfsprestaties bij uitval (4.5). Hierbij kunnen er ook gevolgen voor bedrijfsprestaties zijn die veroorzaakt worden door gezondheidsproblemen die niet leiden tot uitval, zie ook figuur 2.1. Gemakshalve is deze categorie in dit hoofdstuk opgenomen onder het kopje overige gevolgkosten van arbeidsuitval.

4.2 Kosten van medische zorg

4.2.1 Ramingmethode

Een deel van de kosten van medische zorg ontstaat als gevolg van aandoeningen die geheel of gedeeltelijk aan arbeid zijn gerelateerd. In het arbokostenonderzoek van 1997 is in samenwerking met iMTA (gelieerd aan de Erasmus Universiteit Rotterdam) een raming gemaakt van de deze werkgebonden kosten van medische consumptie (Koningsveld en Mossink, 1997). Inmiddels zijn gegevens eenvoudiger beschikbaar gekomen, zodat geen apart onderzoek nodig was. De berekening van de gevolgkosten van arbeidsgebonden medische zorg blijft echter complex.

Door RIVM en Erasmus MC is geraamd dat de kosten van gezondheidszorg in Nederland in 1999 in totaal ongeveer 36 miljard Euro belopen (Polder, 2002). Een deel van deze medische consumptie is gerelateerd aan arbeid en arbeidsomstandigheden. Over dit aandeel worden evenwel geen aparte registraties bijgehouden, zodat voor de omvang van de werkgebonden medische consumptie een raming nodig is. Deze raming verloopt in hoofdlijnen als volgt:

- alleen kosten die betrekking hebben op de werkzame beroepsbevolking tellen mee. In de praktijk betekent dat, dat de leeftijdsgroepen 0-14 jaar en 65 jaar

- en ouder buiten beschouwing blijven. In de leeftijdsgroepen 15-24, 25-44 en 45-64 jaar wordt voor mannen en vrouwen gecorrigeerd voor de arbeidsparticipatie in de betreffende groep. Gegevens betreffende de arbeidsparticipatie in betrokken groepen zijn ontleend aan CBS-gegevens over de beroepsbevolking (Statline). Er wordt gecorrigeerd voor gezondheidsverschillen tussen werkenden en niet-werkenden aan de hand van eerdere gemaakte schattingen (Koningsveld en Mossink, 1997);
- voor de kosten van zorg wordt gebruik gemaakt van gegevens opgesplitst naar:
 - o diagnose volgens de ICD-9 indeling, zonder verdere verfijning;
 - o zorgsector, waar nodig per zorgsector verfijnd;
 - o leeftijdscategorie en geslacht;
 - de mate van werkgebondenheid wordt per diagnose categorie (ICD-9 hoofdstuk) geschat op basis van oordelen door experts. Hiervoor worden de werkgebonden fracties gebruikt die ook bij verzuim zijn gehanteerd (tabel 3.1).

Bij de kosten van ziekten is een onderverdeling gemaakt naar zorgsectoren. Een deel van de zorg heeft betrekking op aandoeningen die niet aan werk zijn gerelateerd; dit betreft: tandheelkundige zorg; verloskunde en kraamzorg; maatschappelijk werk⁸; vrouwenopvang; verslavingszorg; psychische hulpverlening aan kinderen, jeugdigen; gehandicaptenzorg; verpleging (heeft betrekking op verpleeg- en verzorgingshuizen, waarbij werkgebonden aandoeningen maar zeer beperkt voorkomen); algemene preventie; de post 'overige en beheer'.

Over het algemeen ligt de medische consumptie van niet-werkenden hoger dan bij werkenden. Bij de raming van werkgebonden kosten dient hiervoor te worden gecorrigeerd. Grote verschillen doen zich voor bij oudere leeftijdsgroepen; de verschillen zijn groter bij mannen dan bij vrouwen.

Voor de correcties van verschillen in medische consumptie tussen werkenden en niet-werkenden wordt uitgegaan van eerdere ramingen (Koningsveld en Mossink, 1997).

⁸ Een relatief klein deel van het maatschappelijk werk is werkgebonden; met dat deel is bij de vaststelling van de kosten geen rekening gehouden.

4.2.2 Extrapolatie

Kosten van ziekten in 1999 vormen het uitgangspunt. Voor een extrapolatie naar 2000 en 2001 wordt rekening gehouden met ontwikkelingen in de samenstelling van de beroepsbevolking (tabel 4.1) en met de groeivoet in uitgaven voor zorg per diagnose (tabel 4.2).

Tabel 4.1 Ontwikkelingen in de arbeidsparticipatie naar geslacht en naar leeftijdscategorie (bron: CBS)

Jaar	Mannen			Vrouwen		
	15-24 jaar	25-44 jaar	45-64 jaar	15-24 jaar	25-44 jaar	45-64 jaar
1999	0,46	0,92	0,71	0,42	0,65	0,37
2000	0,47	0,92	0,72	0,41	0,66	0,39
2001	0,47	0,92	0,72	0,43	0,68	0,41

Tabel 4.2 Groeivoet kosten van ziekten naar diagnose 1999-2000 (bron: RIVM, www.kostenvanziekten.nl)

Diagnosegroep	Groeivoet	
	Mannen	Vrouwen
Infectieziekten	6,3%	4,3%
Nieuwvormingen	2,7%	4,0%
Endocriene ziekten	10,1%	4,9%
Bloedziekten	6,1%	5,9%
Psychische ziekten	4,6%	2,5%
Zenuwstelsel aandoeningen	0,3%	0,6%
Hartvaatziekten	3,3%	2,3%
Ademhalingsziekten	1,9%	3,4%
Spijsverteringsziekten	1,0%	0,7%
Urogenitale ziekten	0,9%	4,1%
Bijz. zwangerschap	-	15,6%
Huidziekten	1,6%	-13,2%
Bewegingsapparaat	-1,1%	0,4%
Aangeboren aandoeningen	-1,7%	-0,8%
Perinatale aandoeningen	7,8%	7,2%
Subjectief syndroom	14,1%	10,2%
Ongevallen	4,0%	3,3%

4.2.3 Werkgebonden medische kosten van personen in WAO

Het is aannemelijk dat de kosten van medische zorg van personen in de WAO voor een deel hun oorzaak vinden in het werk.

Uit gegevens over aantallen personen in WAO (gesplitst naar leeftijd, geslacht) en een prevalentie correctie (werkenden zijn gezonder dan niet-werkenden) kan afgeleid worden welke medische kosten (onderverdeeld naar diagnose) toege-rekend kunnen worden naar personen in de WAO.

Om van deze kosten de werkgebondenheid te bepalen worden de volgende aannames gedaan:

- alleen de medische kosten van personen die om werkgebonden oorzaken in de WAO zijn geraakt worden (voor een deel) als werkgebonden medische kosten aangemerkt. Dat betekent dat de werkgebonden medische kosten van iemand die niet werk gerelateerd in de WAO zit buiten beschouwing blijven. In de praktijk kan dat voorkomen bij beroepsziekten met een lange latentie tijd;
- de omvang van het deel van de medische kosten van WAO-gerechtigden dat werkgerelateerd is zal afhangen van in hoofdzaak twee factoren:
 - o diagnose;
 - o verblijfsduur in WAO. Naarmate iemand langer in de WAO zit neemt de kans af dat medische consumptie nog werkgebonden is of dat voor werkgerelateerde klachten nog medische behandeling noodzakelijk is. Anderzijds kan verondersteld worden dat de medische consumptie van personen die recent in WAO zijn geraakt voor een groter deel werkgebonden is.

Hierover zijn geen specifieke gegevens bekend.

In principe is het mogelijk dat ook andere groepen van niet-werkenden medische kosten maken die een werkgebonden oorzaak hebben. Te denken valt aan twee categorieën:

- mensen die niet in de WAO zitten, maar bijvoorbeeld om reden van werkgerelateerde gezondheidsklachten gestopt zijn met werken en als gevolg van deze klachten nog medische kosten hebben;

- mensen in de VUT en andere vroegpensioenregelingen en mensen ouder dan 65 die als gevolg van werkgerelateerde gezondheidsklachten nog medisch kosten maken.

Er zijn geen indicaties over de omvang van beide groepen en de kosten. Beide worden in de schattingen buiten beschouwing gelaten.

4.2.4 De berekening

De raming van het totaal van werkgebonden medische consumptie bedroeg in 1999 is 790 miljoen Euro. Op basis van extrapolatie is dit voor 2000 809 miljoen Euro en 833 miljoen Euro voor 2001. De stijging in de kosten heeft zowel te maken met een stijging van de kosten van medische zorg als met een toename van de arbeidsparticipatie.

De kosten kunnen naar diagnose worden verbijzonderd (tabel 4.3).

Tabel 4.3 Kosten van werkgebonden medische zorg naar diagnose voor werknemers. Bedragen in miljoenen Euro, prijspeil 1999

ICD-9 diagnosegroep	1999	2000	2001
Infectieziekten	5,1	5,9	6,3
Nieuwvormingen	15,9	16,6	17,4
Endocriene ziekten	2,7	3,0	3,2
Bloedziekten	0,7	0,8	0,8
Psychische ziekten	255,6	263,7	275,6
Zenuwstelsel aandoeningen	82,4	81,7	83,1
Hartvaatziekten	87,1	91,3	95,3
Ademhalingsziekten	42,9	43,9	45,7
Spijsverteringsziekten	10,5	10,5	10,7
Urogenitale ziekten	9,6	9,7	10,3
Bijz. zwangerschap	0,0	0,0	0,0
Huidziekten	42,3	41,1	39,1
Bewegingsapparaat	189,6	191,1	193,3
Ongevallen	45,3	50,0	52,3
Totaal	789,7	809,1	833,1

De kosten van medische consumptie van WAO-ers worden geschat uit de verhouding tussen het aantal werknemers en het aantal WAO-uitkeringen (zie tabel 4.4).

Tabel 4.4 Werkgebonden kosten van medische zorg aan WAO-ers (2001)

Aantal werkenden ⁹	7.177.000
Aantal uitkeringen WAO	792.116
Fractie uitkeringen/werkenden	0,11
Geschatte medische zorg aan WAO-ers	92 miljoen Euro

4.3 Kosten van bedrijfsongevallen

In deze kostencategorie spelen enkele tientallen kostensoorten een rol. De kosten voor de werkgevers zijn in hoofdzaak indirecte kosten (verloren gegane arbeid) en de volgende directe gevolgkosten:

- doorbetaling van loon aan gewonde werknemers na het ongeval (in de in dit onderzoek gehanteerde aanpak zitten deze geheel in de kosten van arbeidsuitval, hoofdstuk 3);
- schade aan materieel (voor zover niet verhaalbaar op verzekeringen);
- verzekeringskosten (toename in verzekeringspremies);
- juridische kosten;
- overige kosten.

De kosten voor de werknemers zijn:

- kosten van eigen risico van gezondheidszorg (zitten al in de kosten van medische zorg, paragraaf 4.2);
- inkomensderving bij uitkering van minder dan 100% van het verdiende loon en het eventueel niet bereiken van verdere carrière- en salarisontwikkeling (deze zijn in dit hele onderzoek buiten beschouwing gelaten).

Collectieve kosten zijn:

- niet doorbelaste kosten van hulpverlening;
- arbeidsongeschiktheidsuitkeringen als gevolg van ongevallen (deze zijn al meegerekend in de kosten van arbeidsuitval, hoofdstuk 3);
- verloren gegane verdien capaciteit (blijven in dit onderzoek buiten beschouwing).

⁹ Aantal werknemers met een arbeidscontact van tenminste 4 uur per week.

Voor een aantal kostensoorten zijn rekenmodellen beschreven, maar betrouwbare data voor dit onderzoek zijn voor geen van bovenstaande posten gevonden.

In het onderzoek van 1997 is voor een deel van de gevolggkosten van bedrijfsongevallen (de materiële schade) een schatting gemaakt. Op basis van Duitse gegevens van verzekeringsuitkeringen voor materiële schade (brand, schade aan productiemiddelen en voorraden) is de minimale schade geraamd. De gevolggkosten van bedrijfsongevallen maakten volgens die benadering een kleine 5% uit van het totaal aan maatschappelijke kosten. De klankbordgroep van het hier gerapporteerde onderzoek is echter van mening dat de destijds gevolgde aanpak voor de Nederlandse situatie tot weinig betrouwbare gegevens leidt.

De materiële gevolggkosten van bedrijfsongevallen zouden bovendien deels wel en deels niet tot de arbokosten moeten worden gerekend. Bijvoorbeeld: branden zijn alleen een gevolg van arbeidsomstandigheden als ze door onvoldoende arbomaatregelen en -beleid zijn ontstaan.

Omdat er geen betrouwbare databestanden of schattingsmethoden zijn, is deze post als p.m. opgenomen¹⁰.

4.4 Aansprakelijkheidsstelling en juridische kosten

Hoewel in Nederland geen claimcultuur bestaat is het aantal uitkeringen als gevolg van aansprakelijkheidsstelling bij beroepsziekten en bedrijfsongevallen toegenomen. In absolute zin zijn de aantallen klein (2001: enkele honderden gevallen).

Uit opgave van het Bureau Beroepsziekten FNV (BBZ FNV) blijkt dat in 2001 in 101 gevallen de werkgever aansprakelijk is gesteld voor een beroepsziekte, waarbij de hoogte van de uitkering varieerde van 10.000 Euro tot 120.000 Euro, met een gemiddelde van 40.000 Euro. Naar schatting behandelt BBZ FNV ongeveer de helft van het totaal aantal claims.

De kosten van juridische begeleiding bij claims bedragen naar schatting in de orde van 30% van de totale uitkering.

Over de uitkering van claims van bedrijfsongevallen zijn geen cijfers beschikbaar. Naar verwachting ligt de hoogte hiervan in dezelfde orde van grootte.

¹⁰ N.B. Stichting Consument en Veiligheid is doende cijfers te ontwikkelen.

Dit leidt tot de volgende schatting voor 2001:

Tabel 4.5 Aantal uitkeringen als gevolg van aansprakelijkheid bij beroepsziekten 2001 (Bron: Bureau Beroepsziekten FNV)

Aantal uitkeringen als gevolg van aansprakelijkheid bij beroepsziekten	2001 (Euro)
Gemiddelde hoogte uitkeringen	40.000
Totaal bedrag aan uitkeringen	8.000.000
Uitkeringen bedrijfsongevallen	p.m.
Juridische kosten (30%)	2.400.000
Totaal	10.400.000

Opgemerkt dient te worden dat BBZ FNV in 2000 begonnen is. In 2001 is er dus nog geen sprake van een structurele situatie, mede gezien het feit dat procedures al snel 3 tot 5 jaar duren. In dit model hanteren we de jaarkostenmethodiek dus nemen we alleen de uitgekeerde bedragen in 2001 mee. In de toekomst zal deze kostenpost naar verwachting gaan stijgen.

De Regeling tegemoetkoming asbestslachtoffers (TAS) is op 26 januari 2000 in werking getreden en beoogt 'een vangnet te zijn voor werknemers die lijden aan de ziekte maligne mesothelioom en die naar geldende burgerrechtelijke maatstaven een vordering tot schadevergoeding hebben maar vanwege het ontbreken van een aansprakelijke tegenpartij of vanwege een beroep op verjaring van de claim er niet in slagen hun vordering geldend te maken.' De overheid neemt daarbij niet de aansprakelijkheid van de voormalige werkgever over. De eenmalige tegemoetkoming 'is te beschouwen als een uiting van maatschappelijke betrokkenheid bij het leed van de asbestslachtoffers'. De uitkering is een vast bedrag van 15.882 Euro.

Over 2001 zijn door de Sociale Verzekeringsbank (SVB) 176 aanvragen in behandeling genomen. Daarvan zijn 159 aanvragen toegekend voor een totaal bedrag aan uitkeringen van 2,6 miljoen Euro (bron: TAS-jaaroverzicht en mondelinge informatie van de SVB).

4.5 Bedrijfsprestaties

In het onderzoek van 1997 is geconcludeerd dat arbeidsomstandigheden invloed hebben op de productieprestaties, maar dat kwantificering nog niet mogelijk is. Sindsdien zijn al eens mogelijkheden om de effecten van arbeidsomstandigheden op bedrijfsprestaties te beschrijven op een rij gezet (Mossink et al., 1999). Hieruit komt naar voren dat op microniveau een bedrijfsspecifiek model kan worden gemaakt waarin de samenhang tussen arbo en bedrijfsprestaties te beschrijven is. Voor macro ramingen is deze methodiek niet goed hanteerbaar.

In bijlage B worden de effectmaten gegeven die op microniveau te gebruiken zijn. Hierbij is de wijze van berekenen/benaderen aangegeven en is een inschatting gegeven van de mogelijkheden voor macro-effecten. Op basis hiervan moet geconstateerd worden dat er geen concrete mogelijkheden zijn om op meso- of macroniveau bedrijfsprestaties in economische zin op een onderbouwde wijze in verband te brengen met arbeidsomstandigheden.

Op macroniveau komen twee indicatoren mogelijk het eerst in aanmerking: arbeidsproductiviteit en concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland.

Arbeidsproductiviteit kan een goede maat zijn omdat, als je naar heel Nederland kijkt, ook de niet in het arbeidsproces betrokkenen worden meegenomen. Productiviteit is een maat met twee gezichten, enerzijds is een hoge productiviteit een gunstig effect van bijvoorbeeld technische of organisatorische innovaties (die ook arbeidsomstandigheden verbeteren), anderzijds kan een hoge productiviteit extra werkdruk opleveren: meer (moeten) doen per uur.

Concurrentiekracht, bijvoorbeeld ten opzichte van het buitenland, kan een interessante maat zijn omdat daar prijs, kwaliteit en leveringscondities in meegenomen zouden kunnen worden.

Voor een groot deel van de Nederlandse economie (overheid en gepremieerde sectoren) is het begrip productiviteit lastig te hanteren. Hoe zou je iets moeten zeggen over de arbeidsproductiviteit in het onderwijs, de zorg en overheden?

Een aantal jaren geleden was er een discussie over de effecten van ICT op arbeidsproductiviteit. De paradox is dat ondanks alle herkenbare voordelen van ICT de productiviteit niet is toegenomen. Er is in deze discussie gesuggereerd dat de winst niet zozeer is gelegen in de kwantitatieve toename maar vooral in de kwalitatieve verbeteringen in producten en diensten. Juist die kwaliteitsverbeteringen zijn niet gekwantificeerd, maar iedereen kan deze ervaren.

5 Preventie- en verzuimbestrijdingkosten

5.1 Inleiding

Onder dit hoofdstuk vallen de volgende kosten:

- kosten van arbowetgeving en –handhaving;
- subsidies (arbeidsomstandigheden, Farbo en REA);
- kosten van externe arbo-dienstverlening;
- kosten van interne arbo-dienstverlening (administratieve lasten en bedrijfs-interne arbozorg);
- kosten van uitbesteed onderzoek en advies (door bedrijven en overheid).

Kosten van arbozorg en subsidies als REA zijn integraal meegenomen, ongeacht of deze ten gunste komen van personen die vanwege het werk uitgevallen zijn of niet. Deze kosten worden gezien als investeringskosten om personen onder optimale omstandigheden deel te kunnen laten nemen aan het arbeidsproces. In tegenstelling tot de gevolggkosten door arbeidsuitval wordt derhalve geen werkgebonden aandeel van deze kosten bepaald.

5.2 Kosten van arbowetgeving en -handhaving

Het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft gegevens aangeleverd over de aan arbeidsomstandigheden toe te wijzen bestedingen. Het betreffen daadwerkelijk bestedingen over 2001 die zijn ontleend aan het kasoverzicht.

Activiteiten voor wetgeving en overige activiteiten op het terrein van arbeidsomstandigheden zijn: ambtelijk personeel Arbo, overige personele uitgaven arbo, materiële uitgaven arbo, primaire processen arbo respectievelijk ondersteuning van het primair proces arbo. De kosten bedroegen bijna 8 miljoen Euro.

De uitgaven voor de Arbeidsinspectie bedroegen ruim 47 miljoen Euro. Er staan inkomsten tegenover van bijna 4 miljoen Euro voor vergoedingen stralingsbescherming, bestuurlijke boeten arbo en overige ontvangsten AI. Het saldo van kosten en baten bedraagt iets meer dan 43 miljoen Euro. In het onderzoek van 1997 is ervan uitgegaan dat 75% van deze kosten als arbokosten moeten worden aangemerkt; de overige betreffen toezicht op kernenergie-activiteiten, arbeids-

vergunningen en op de arbeidstijdenwet. Er wordt van uitgegaan dat nu 79% arbogereleerd is; in de berekening van deze studie wordt voor de kosten van de Arbeidsinspectie aldus uitgegaan van ruim 34 miljoen Euro.

De totale arbo-uitgaven voor wetgeving, handhaving en dergelijke voor 2001 bedragen:

42 miljoen Euro.

5.3 Subsidierelingen

De overheid verstrekt verder subsidies in het kader van arbeidsomstandigheden. Deze zijn vermeld in tabel 5.1.

Tabel 5.1 Subsidies door de rijksoverheid aangaande arbeidsomstandigheden in 2001 (bronnen: kasoverzicht Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Financiële verantwoording, beide over 2001)

	miljoenen Euro
Door ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (o.a. asbest, arbeidsomstandigheden)	8,3
VWS tilproblematiek	7,1
EZ Technologie en Samenleving	0,7
VWS, samenwerking huisarts – bedrijfsarts	0,3
LNV, CTB	0,3
Farbo regeling	5,1
Totaal subsidies	21,8

De Farbo-regeling is een fiscaal vriendelijke afschrijfmethode voor investeringen in bedrijfsmiddelen die het arborisico (op met name uitgestelde gezondheidsproblemen) zoveel mogelijk verkleinen. Het totaal aan dit soort investeringen waarvoor aanvragen zijn ingediend, bedroeg in 2001 173 miljoen Euro voor bedrijven en 20 miljoen Euro voor de non-profitsector. Van deze aanvragen is voor 130 miljoen Euro aan investeringen toepassing van de Farbo-regeling toegekend en 17 miljoen Euro voor de non-profit sector. Voor de profitsector zijn de investeringen aftrekbaar van de vennootschapsbelasting, bij de non-profitsector 3,5% aftrekbaar van de loonbelasting. De exacte teruggave in 2001 kan moeilijk bepaald worden omdat die afhankelijk is van het tijdpad van afschrijving dat bedrijven en non-profit organisaties kiezen. Naar schatting (van

SZW en onderzoekers) bedraagt de fiscale teruggave in 2001 3,5% van het geïnvesteerde bedrag voor de profitsector. Het totaal aan subsidies komt daarmee op 5,1 miljoen Euro, 4,5 miljoen Euro voor de profitsector en 0,6 miljoen Euro voor de non-profitsector.

Ook de REA subsidies zijn in het model meegenomen. Deze bestaan uit reïntegratietrajecten (180 miljoen Euro), werkgevers-/werknemers voorzieningen (390 miljoen Euro) respectievelijk uitvoeringskosten (170 miljoen Euro), totaal 740 miljoen Euro.

5.4 Kosten van externe arbo-dienstverlening

Begin 2002 waren er 90 gecertificeerde arbo-diensten in Nederland. Het betreft 41 zelfstandige externe arbo-diensten, en 49 interne arbo-diensten. De tendens tot concentratie op de markt van arbo-dienstverlening heeft zich verder voortgezet. Waar in 1998 nog 119 arbo-diensten bestonden, is dat aantal inmiddels teruggelopen naar 90. Vijf grote combinaties van arbo-diensten verzorgen vrijwel 90 procent van de werknemers. Het personeelsbestand van arbo-diensten is toegenomen tot 9.567 bezette volledige arbeidsplaatsen in 2001.

Op basis van de geïnventariseerde contracten van bedrijven met arbo-diensten kan gezegd worden dat deze steeds vaker bestaan uit een basisvoorziening of basiscontract waarnaast de werkgever naar behoefte producten in kan kopen. Verzuimbegeleiding vormt een vast onderdeel van de contracten (99%). Voor aanstellingsonderzoeken (8%) en het periodiek arbeidsgezondheidkundig onderzoek (32%) is dit veel minder het geval (Arbosalans, 2002).

Over uitgaven van werkgevers aan arbo-diensten zijn indirecte gegevens beschikbaar. De cijfers geven aan dat het geheel aan arbo-diensten inmiddels een forse bedrijfstak is geworden, zowel wat betreft personeel als omzet. Aanvankelijk was de omzet per verzorgde werknemer van jaar op jaar vrijwel

stabiel¹¹. Vanaf 1998 is sprake van jaarlijkse stijgingen van circa 10 procent. In 2000 bedroeg de omzet 789 miljoen Euro ofwel 117 Euro per verzorgde werknemers.

CBS-cijfers (Statistiek Arbo-diensten, 2002) laten voor 2001 een gemiddeld bedrag per werknemer zien van 124 Euro; de omzet van arbo-diensten in 2001 bedroeg 859 miljoen Euro.

5.5 Kosten van interne arbo-dienstverlening

5.5.1 Administratieve lasten

De raming van administratieve lasten, verband houdend met wet- en regelgeving rond arbeidsomstandigheden, is gebaseerd op ramingen van het ARBAL model van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, ontwikkeld door Cap Gemini Ernst & Young (Bex et al., 2002). Onder administratieve lasten worden in dit verband alle kosten die bedrijven en instellingen maken om te voldoen aan de wet- en regelgeving van de overheid. Het gaat daarbij om het verzamelen, bewerken, registreren, bewaren en ter beschikking stellen van informatie.

In de raming is uitgegaan van dezelfde definitie. Dit houdt in dat de kosten van vrijwillig aangegane administratieve verplichtingen rond arbeidsomstandigheden (denk aan vrijwillige certificering, zoals VCA) buiten beschouwing blijven. Ten aanzien van een aantal andere uitgangspunten is evenwel een aanpassing noodzakelijk. Een overzicht van de aanpassingen is opgenomen in tabel 5.2.

¹¹ Het toenmalige Sociale Zaken en Werkgelegenheid/ZARA-panel schatte vanaf 1994 tot en met 1998 uitgaven van werkgevers aan arbo-diensten. Op grond hiervan bleek dat in deze periode de uitgaven per werknemer elk jaar rond 90 Euro lagen.

Tabel 5.2 Aanpassingen ten aanzien van administratieve lastenmodel Bex et al.

Uitgangspunten Bex	Gewenste aanpassing en of gevolgen voor de berekening van de maatschappelijke kosten
- Gaat uit van volledige naleving	Naleving verschilt per onderdeel van de wet- en regelgeving en naar grootteklasse.
- Alleen wettelijke verplichtingen zijn opgenomen	Bij voorkeur ook verplichtingen jegens derden opnemen. Hierover zijn evenwel geen gegevens beschikbaar.
- Ook externe kosten (uitbesteding van verplichtingen) zijn als kosten opgenomen	Alleen bedrijfsinterne lasten meenemen. Om dubbel-telling te voorkomen zijn uitbestede kosten opgenomen bij de geraamde omzet van dienstverleners op arbo-gebied.
- Bedrijven zonder werknemers zijn buiten beschouwing gelaten	Delen van het arbobesluit zijn ook van toepassing op bedrijven zonder werknemers.

Bij de raming van administratieve lasten is onderscheid gemaakt naar algemene verplichtingen in de Arbowet en naar de vaak bedrijfsspecifieke verplichtingen die voortvloeien uit het arbeidsomstandighedenbesluit en productwetgeving (zoals gevaarlijke werktuigen, liften en stoomwet).

Administratieve lasten van algemene verplichtingen

Voor de algemene verplichtingen wordt in lijn met het rekenmodel van Bex et al. de jaarlijkse tijdsinvestering per wetsonderdeel geschat. Hierbij wordt gedifferentieerd naar bedrijfsgrootte. Vervolgens wordt aan de hand van de kosten per tijds-eenheid en het aantal bedrijven in de betreffende grootteklasse berekend wat de totale lasten zijn. Omdat de basisgegevens uitgaan van een volledige naleving is een correctie nodig voor de werkelijke naleving. Tabel 5.3 geeft de percentages naleving voor onderdelen van de Arbowet.

Tabel 5.3 Percentages naleving op andere onderdelen van de Arbowet (bron Arbobalans 2002)

Aantal werknemers	Percentage bedrijven met RI&E	Percentage bedrijven met plan van aanpak	Percentage bedrijven met betrokkenheid van werknemers bij RI&E	Percentage bedrijven met betrokkenheid van werknemers bij plan van aanpak	Gemiddelde naleving
Minder dan 10	57%	57%	51%	61%	57%
10 – 100	80%	72%	58%	75%	71%
100 of meer	92%	87%	76%	89%	86%
Totaal	62%	60%	53%	65%	60%

Voor de raming van de totale lasten wordt uitgegaan van de gemiddelde naleving op elk van de vier onderdelen per grootteklasse.

Administratieve lasten van specifieke besluiten en overige administratieve lasten

Voor de specifieke besluiten en onderdelen van het arbeidsomstandighedenbesluit worden de totale administratieve lasten gebaseerd op de ramingen van ARBAL. Aangenomen wordt verder dat de naleving van de specifieke besluiten 100% bedraagt. Er zijn geen gegevens hierover beschikbaar. Naar verwachting zal deze aanname leiden tot een overschatting van de kosten, met name rond verplichtingen die samenhangen met gevaarlijke stoffen.

Administratieve lasten die het gevolg zijn van arbogerelateerde verplichtingen naar derden (niet zijnde de centrale overheid) blijven in de raming buiten beschouwing. Over lasten van bijvoorbeeld VCA (veiligheid certificering aannemers) zijn geen gegevens beschikbaar.

De berekening van de administratieve lasten

De totale kosten bedragen circa 735 miljoen Euro. Het ARBAL model en ook EIM komen hoger uit: tussen 1 en 1,1 miljard Euro. Het verschil met ARBAL is gelegen in verschillen in nalevingpercentages, het weglaten van externe kosten (vooral voor arbo-diensten) in verband met dubbeltellingen en een iets andere definitie van beroepsgroep.

5.5.2 Bedrijfsinterne arbokosten

De uitgaven van werkgevers aan personeel of materieel met het oog op verbeteren van arbeidsomstandigheden zijn moeilijk in beeld te brengen. Eén arbo-dienst schat dat wat werkgevers uitgeven aan arbo-diensten, minder is dan 40 procent van de totale werkgeversuitgaven aan preventie én reïntegratie (Financiële Dagblad, 28 juni 2001). Aldus zouden die totale werkgeversuitgaven, inclusief de arbo-dienstkosten, in 2000 te schatten zijn op tenminste 2 miljard Euro (Arbobalans, 2002). Dit komt overeen met circa 1% van de loonsom. Er wordt hier verder van uitgegaan dat de totale kosten aan arbo-diensten en interne arbo-activiteiten 0,9% van de loonsom bedragen.

Uit cijfers van medio jaren '90 (Koningsveld en Mossink, 1997) is af te leiden dat toen zogeheten preventieve kosten van werkgevers neer zouden komen op 800 miljoen Euro; overigens was onduidelijk welke posten in dat bedrag verdisconteerd zaten. Ook nu is dat onduidelijk. Naar verwachting zitten in deze uitgaven wel de volgende activiteiten (tussen haakjes het percentage werkgevers dat aangeeft dergelijke diensten buiten de arbo-dienst om in te schakelen):

- fysiotherapie (inclusief rugtraining) (49%)
- psychische hulp (zowel kortdurende als langdurige hulp) (36%)
- conflictbemiddeling (20%)
- inzet sociaal-medisch team (17%)
- voorlichting en training (16%)
- wachtlijstbemiddeling (11%)
- hulp bij opzetten arbo- en verzuimbeleid (7%)
- andere diensten (22%).

Voor deze post wordt uitgegaan van de volgende gegevens (tabel 5.4):

Tabel 5.4 Arbokosten van werkgevers

	2001
Totaal preventiekosten werkgevers (0,9% van de loonsom)	1.984
Waarvan aan Arbo-diensten	859
Overige interne en externe preventiekosten	1.125

5.6 Kosten van arbo-onderzoek en -advies

Op basis van gegevens van de Arbeidsinspectie blijkt dat 13% van de bedrijven diensten inkoop buiten de arbo-dienst om, bijvoorbeeld in het kader van de ziekteverzuimbegeleiding¹². Het betreft een toename van 7% in 1999 en 11% in 2000. Dit percentage wordt voornamelijk bepaald door de kleine en middelgrote bedrijven. In deze grootteklassen neemt 11% respectievelijk 21% sociaal-medische diensten af bij een andere organisatie dan de arbo-dienst. Voor de

¹² Het gaat om onder andere fysiotherapie (inclusief rugtraining), psychische hulp, conflictbemiddeling, inzet voor sociaal-medisch team, voorlichting en training op arbogebied, wachtlijstbemiddeling, hulp bij opzetten arbo- en verzuimbeleid.

bedrijven met 100 of meer werknemers bedraagt dit percentage 52%. Hoeveel geld hiermee gemoeid is, is onbekend. Deze post is daarom niet in het model opgenomen.

Er is een groot aantal instituten, onderzoeksinstellingen en adviesbureaus actief op het terrein van arbeidsomstandigheden. Er zijn geen bronnen waarin de totale omzet te vinden is. Om toch een indruk te krijgen, hebben de onderzoekers door interviews met leidinggevenden van een beperkt aantal van deze aanbieders van onderzoek en advies een schatting gemaakt van de markt. De methode die is gehanteerd, behelst het steeds verder invullen en verbeteren van een tabel met namen van organisaties, geschatte omvang in fte's, gemiddeld dagtarief, percentage van de omzet dat aan arbo-onderzoek en -advies kan worden toegeschreven. Geclusterd naar aandachtsgebied zijn de gegevens samengevat in tabel 5.5.

Tabel 5.5 Geschatte omzet in arbo-onderzoek en advies over 2001

	Omzet in miljoenen Euro
Ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid, reïntegratie	13,5
Werkdruk, organisatie aspecten	13,2
Ergonomie	17,0
Arbeidshygiëne	10,6
Veiligheid	18,7
Totaal arbo-onderzoek en -advies	73,0

Deze bedragen moeten eigenlijk gecorrigeerd worden voor dubbel tellingen van uitgaven die bedrijven en instellingen besteden aan onderzoek en advies en die ook al zijn verdisconteerd in de post interne arbozorg. Er is echter geen basis voor een schatting hoeveel geld hiermee gemoeid is.

Circa 9% van deze kosten (6,3 miljoen Euro) behelst onderzoek in opdracht van het Ministerie van SZW.

6 De berekening

6.1 Totaaloverzicht van de berekening

In tabel 6.1 is de totale berekening opgenomen. De totale maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden komen overeen met 3,0% van het bruto binnenlands product.

Tabel 6.1 De totale berekening van de arbokosten 2001

	totaal bedrag (miljoen Euro)	% van totale kosten	per werknemer (Euro)
Kosten van arbeidsuitval			
Werkgebonden kosten van ziekteverzuim	3.785	29,8	527
Werkgebonden kosten arbeidsongeschiktheidsregelingen	4.371	34,4	609
REA-subsidies	740	5,8	103
Kosten van effecten op de bedrijfsvoering	p.m.		
Werkgebonden kosten van de gezondheidszorg			
Van werknemers	833	6,6	116
Van WAO-ers en overige niet werknemers	92	0,7	13
Kosten van arbozorg, arbowetgeving en handhaving			
Kosten aansluiting arbo-dienst	859	6,8	120
Kosten interne arbozorg	1.125	8,9	157
Arbo-onderzoek en advies	73	0,6	10
Juridische kosten	13	0,1	2
Administratieve lasten	735	5,8	102
Kosten wetgeving en handhaving	42	0,3	6
Arbo-subsidies (FARBO en andere)	22	0,2	3
Totaal	12.690	100%	1.768

6.2 Vergelijking totale maatschappelijke kosten arbeidsomstandigheden 2001 met 1995

In de nu gemaakte berekening is een aantal posten opgenomen die de berekening over 1995 (Koningsveld en Mossink, 1997) niet zijn beschouwd; concreet zijn de verschillen weergegeven in tabel 6.2.

Tabel 6.2 Verschillen in de opgenomen posten tussen de studies over 1995 en die over 2001

	Studie over 1995	Studie over 2001
Particuliere verzekering WAO hiaat	opgenomen in reguliere WAO-kosten	apart opgenomen
Kosten van de Toeslagenwet WAO	niet opgenomen	opgenomen
REA subsidies	niet opgenomen	opgenomen
VUT-regelingen en FLO	opgenomen	niet opgenomen
Werkgebonden kosten gezondheidszorg van WAO-ers en overige niet werkenden	niet opgenomen	opgenomen
Gevolgstkosten van bedrijfsongevallen	opgenomen	niet opgenomen
Juridische kosten	niet opgenomen	opgenomen
Administratieve lasten	niet opgenomen	opgenomen
Arbo subsidies (FARBO e.a.)	gedeeltelijk opgenomen in de kosten van wetgeving en handhaving	apart opgenomen

De kosten van arbo-onderzoek en advies zijn in de studie van 2001 onder die titel opgenomen; in 1995 waren deze geschat onder de kop “arbokosten bedrijfstak-organisaties”.

In tabel 6.3 zijn de posten opgenomen die in beide berekeningen zitten.

Tabel 6.3 Vergelijking van de gegevens over 1995 resp. 2001, voor zover posten in beide berekeningen voorkomen.

	1995		2001				
	Kosten totaal (miljoen Euro)	% per kosten- soort	Kosten/ werk- nemer (Euro)	Kosten totaal (miljoen Euro)	% per kosten- soort	Kosten/ werk- nemer (Euro)	Index- cijfers (1995 = 100)
Kosten van arbeidsuitval							
Werkgebonden kosten van ziekteverzuim	1.996	27,9	321	3.785	34,1	527	156
Werkgebonden aandeel in arbeidsongeschiktheidsregelingen	2.914	40,8	469	4.371	39,4	609	118
Werkgebonden kosten van de gezondheidszorg							
Alleen de kosten van werknemers (niet WAO-ers)	651	9,1	105	833	7,5	116	112
Kosten van arbozorg, arbowetgeving en handhaving							
Kosten aansluiting arbo-dienst	357	5,0	57	859	8,7	120	210
Kosten interne arbozorg	1.164	16,3	187	1.125	10,1	157	84
Arbokosten							
bedrijfstakorganisaties/onderzoek en advies	21	0,3	3	73	0,7	10	305
Kosten wetgeving/handhaving	44	0,6	7	42	0,4	6	83
Totaal	7.147	100	1.149	11.088	100	1.556	132

Bij vergelijking valt een aantal zaken op.

De kosten van werkgebonden verzuim zijn sterk gestegen. Per werknemer met 56% terwijl het de gemiddelde loonsom per werknemer met 37% steeg. De belangrijkste oorzaken zijn:

- toename van verzuim van 5,1% naar 5,4%;
- sterke toename van de loonsom; per werkende met 37%;
- toename van mate waarin aandoeningen aan het bewegingsapparaat werkgebonden oorzaken hebben: van 40% naar 45%.

In de arbeidsongeschiktheidskosten zitten één grotere en twee kleine extra posten ten opzichte van 1995: de premievrije pensioenvoortzetting voor WAO-ers, de Toeslagenwet WAO en de aanvulling op de WAO boven 70% van het laatst-

verdiende loon. De kosten van de particuliere verzekering WAO-hiaat, die in 2001 apart zijn vermeld, zijn feitelijk een verschuiving ten opzichte van 1995; destijds was de uitkering gedurende langere tijd op een hoger niveau. Sinds de reductie van de uitkeringen zijn de particuliere verzekeringen gekomen. De uitvoeringskosten van de WAO zijn in beide berekeningen meegenomen.

De kosten van werkgebonden arbeidsongeschiktheid zijn desondanks relatief beperkt gestegen. Per werknemer zijn ze sinds 1995 met 18% toegenomen, tegen een toename van het BBP van 27% respectievelijk van de gemiddelde loonsom per werknemer van 37%. De belangrijke reden van de relatief beperkte stijging is de sterke toename van het aantal werkenden.

De kosten van medische zorg als gevolg van werkgebonden aandoeningen en klachten zijn per werknemer met 12% toegenomen. Ten opzichte van 1995 zijn nu wel de, overigens bescheiden kosten van medische zorg aan WAO-ers en overige niet werkenden meegerekend. Gezien de ontwikkeling van de kosten van gezondheidszorg in het algemeen is de toename van deze kosten als relatief gering te beschouwen.

De kosten van aansluiting bij de arbo-dienst zijn sterk gestegen: per werknemer van 57 Euro naar 121 Euro (+110%). De sterk toegenomen aansluitingsgraad tot bijna 100% wordt als belangrijke oorzaak gezien.

De bedrijfsinterne arbozorg is volgens de beschikbare data teruggelopen met 16%. Er is geen enkele duiding dat bedrijven minder actief zijn, eerder van het tegendeel. Naar verwachting is de berekende teruggang geheel terug te voeren op slechte kwaliteit van de vraagstelling en gegevens in de bronnen over zowel 1995 als 2001.

De kosten van wetgeving en handhaving zijn zowel absoluut als per werknemer gedaald; gegeven de inflatie is dat opvallend. De methode van berekenen over 2001 is afwijkend van die over 1995, waardoor een belangrijk deel van het verschil verklaard zou kunnen worden.

Vergelijken van de kosten van arbo-onderzoek en advies over 2001 met de in 1995 opgenomen arbokosten van bedrijfstakorganisaties heeft geen zin. De wijze van berekenen is volstrekt verschillend.

De totale maatschappelijke kosten zijn gemeten in procenten van het bruto binnenlands product iets lager: 2,5% in 2001 tegen 2,4% in 1995. Enkele posten worden nu niet meegerekend en andere juist wel (zie tabel 6.3).

7 Toepassing van het model

Het doel van het model is het bepalen van de maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden van werknemers in 2001. Het model dient te worden gezien als een eerste aanzet voor een causaal kosten-baten rekenmodel. Het huidige model is een datamodel waarin de maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden zijn opgenomen en waarmee scenario's doorgerekend kunnen worden. De totale kosten vormen een sommatie van de kosten van diverse kostensoorten die beschikbaar zijn. Het gaat daarbij om de kosten van uitval van werknemers door ziekteverzuim of arbeidsongeschiktheid, de kosten van medische zorg, de kosten van arbozorg, regelgeving, handhaving, bedrijfsprestaties enz.

Hoewel het nog geen causaal rekenmodel is, kan het huidige in Excel gebouwde model worden gebruikt voor diverse doeleinden.

- Aanknopingspunten voor beleid. De beleidsmaker krijgt inzicht in de verschillende kostencomponenten. Bij welke kostensoorten valt de grootste winst te halen? Welke diagnoses zijn verantwoordelijk voor de grootste kosten? Enerzijds zegt het model dus iets over de richting waarin gezocht kan worden om de maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden terug te dringen, anderzijds ook al iets over de vraag welke aanknopingspunten dit biedt voor oplossingen. Gegeven een bepaald budget kan het model een instrument zijn om de keuze voor inzet van het budget te vergemakkelijken.
- Scenario analyses. Het is mogelijk om de gevolgen door te rekenen van aanpassingen. Een voorbeeld is het aangeven van de gevolgen van investeringen in arbo-convenanten. Aan de preventiekant betekent dit verhoogde uitgaven aan kosten van regelgeving, investeringen en naleving door overheid en bedrijven. Deze kosten kunnen in een scenarioanalyse in het model meegenomen worden. Wanneer de (verwachte) effecten bekend zijn, bijvoorbeeld uit econometrisch onderzoek, kunnen de baten in termen van dalende schadeposten (verminderde kosten van verzuim, WAO-instroom, medische zorg, bedrijfsongevallen, verbeterde bedrijfsprestaties etc.) in het model meegenomen worden.

- Break-even analyses. Stel dat een beleidsmaatregel X miljoen kost, met welk percentage moeten ziekteverzuim, WAO-instroom etc. dalen om deze kosten terug te verdienen? Een voorbeeld is aanvullend RSI-beleid. Kosten bestaan bijvoorbeeld uit voorlichting aan bedrijven en werknemers (website), anti-muisarm software, ondersteuning door arbo-diensten. Baten zijn lagere kosten voor verzuim, WAO, reïntegratie etc. Ook wanneer alleen de (potentiële) kosten of baten bekend zijn, kunnen deze worden berekend.
- Kosten-baten analyses. Hoewel het model geen causale relaties bevat is het wel mogelijk om te werken met veronderstelde relaties tussen diverse variabelen in het datamodel. Dit is conform de meeste bestaande kosten-baten analyses op arboterrein.

De bruikbaarheid van het model wordt beperkt door de volgende factoren:

- Onvoldoende specificatie naar kostensoorten. Het model kent geen onderscheid naar preventiekosten¹³ en gevolgkosten¹⁴. Tussen preventiekosten en gevolgkosten zijn allerlei onderliggende relaties. Door verhoging van de preventiekosten dalen de kosten van arbeidsuitval. De verandering van de kosten van arbeidsuitval zijn de (positieve of negatieve) baten in het arbomodel.
- Geen verdeling naar kostendragers (werknemer, werkgever, overheid, sociale verzekering). Indien een dergelijke verdeling zou worden toegepast, moeten duidelijke afspraken worden gemaakt. Moeten bijvoorbeeld de WAO-uitkeringen worden toegerekend aan de werkgevers, omdat zij bij een lagere WAO-instroom minder premie (zowel werkgevers- als werknemerspremies) afdragen?
- Geen causale relaties. In het huidige model zitten geen causale relaties. Toevoeging van directe causale relaties tussen preventiekosten en gevolgkosten vergroot de mogelijkheden van het model aanzienlijk, er kunnen

¹³ Dit zijn ten eerste kosten die actoren maken gericht op preventie van arbeidsuitval door verbetering van arbeidsomstandigheden (overheid, werkgevers ofwel bedrijven/instellingen, professionele ondersteuning door arbo-diensten etc.). Ten tweede gaat het om kosten die bedrijven maken in het kader van de verzuimbesteding, waaronder de activiteiten om werknemers elders binnen het bedrijf te reïntegreren.

¹⁴ Dit zijn schadekosten van arbeidsuitval van werknemers in bedrijven/instellingen: ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid, medische consumptie, productiviteitsverlies.

betrouwbare kosten-baten analyses worden gemaakt. In combinatie met onderliggende onderzoeken over effectiviteit van beleid, kan het model ook gebruikt worden voor macro- en meso-economische kosten-baten analyses. De gevolgen van (voorgenomen) beleid kunnen dan op consistente wijze vertaald worden naar preventiekosten en naar beperking van de schadekosten. Dit kan zowel ex-ante als ex-post.

- Het model is niet dynamisch. Voor het doorrekenen van effecten dient er rekening mee gehouden te worden dat het model de jaarkostenmethodiek hanteert. Met een dynamisch model zou je bijvoorbeeld kunnen specificeren dat in 2002 de wet Poortwachter in werking is gesteld en dat daarvan in 2004 de eerste grote effecten te verwachten zijn. Met een dynamisch model kunnen dus vertragende factoren worden ingebouwd. Dit is nodig omdat de effecten van preventie weliswaar direct doorwerken in de vermindering van de risico's, maar de klachten zullen met enige vertraging afnemen. Het effect op het ziekteverzuim zal nog langer duren, terwijl het effect op de WAO-instream met nog grotere vertraging zichtbaar zal worden. Een extra complicatie hierbij is dat de afname van het ene risico sneller leidt tot lager ziekteverzuim (bijvoorbeeld arbeids-ongevallen) dan het ander risico (bijvoorbeeld blootstelling aan asbest). Het moge duidelijk zijn, dat een model met dynamiek in de doorrekening van jaren ook gebruik dient te maken van causale relaties. Dan zijn bijvoorbeeld regels nodig als: "Invoering van de wetswijziging doorbetaling tweede ziektejaar door werkgevers zal na 2 jaar leiden tot procent-punt daling van het verzuim langer dan een half jaar."
- Het model is opgezet als een macro-model. Sommige gegevens (bijvoorbeeld ziekteverzuim) zijn per branche ingevoerd maar dit geldt niet voor alle kostensoorten. Op macro-niveau kunnen kosten, subsidies en inkomsten (premies) met elkaar verrekend worden, ook als deze maatschappelijke partijen in verschillende mate treffen. Dat maakt het model dus niet zonder meer toepasbaar op individuele branches, of diagnose-groepen en zeker niet op werkgevers-niveau.

Ondanks genoemde beperkingen kan het model door zijn transparantie op een consistente wijze een onderbouwing geven van de diverse kosten en baten die gemoeid zijn met investeringen in arbo.

8 Aanbevelingen

Gegeven de ervaringen in het project en uitgaande van bovenstaande toepassingsmogelijkheden kunnen een aantal aanbevelingen gedaan worden. We onderscheiden drie typen: aanbevelingen op het gebied van data, op het gebied van modelontwikkeling en beleidsmatige aanbevelingen.

Uiteraard hangen deze typen aanbevelingen met elkaar samen. Wanneer SZW het model beleidsmatig wil inzetten om effecten van investeringen in arbeidsomstandigheden inzichtelijk te maken, zal het model aangepast moeten worden. Allereerst dienen causale relaties bepaald te worden. Daarnaast dient het model ook anders opgezet te worden. De jaarkostenmethodiek moet vervangen worden door een model met dynamische doorberekeningen over jaren. Kosten en opbrengsten strekken zich vrijwel altijd over meerdere jaren uit en dienen onder één noemer gebracht te worden. Hiervoor dienen ook gegevens beschikbaar te zijn. Met name dienen er causale relaties geschat te worden voor effecten op bijvoorbeeld de duur van ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid. In bestaande statistieken zijn dergelijke gegevens veelal niet voorhanden. Gebruik van gegevens uit casestudies bij bedrijven zouden gebruikt kunnen worden om het model te voeden en beleidsvragen te beantwoorden. Daarbij doet zich wel het bekende aggregatieprobleem voor: in hoeverre zijn resultaten die op microniveau behaald zijn representatief op meso- of macroniveau? Case studies zijn relatief duur en er zal een flink aantal case studies uitgevoerd moeten worden. Desalniettemin kunnen zij naast gegevens voor de modellering ook inzicht opleveren in de wijze waarop beslissingen omtrent investeringen in arbeidsomstandigheden genomen worden.

Aanbevelingen met betrekking tot gegevens

Het ontbreken van een actuele diagnoseverdeling van verzuim is uit beleidsoptiek een gemis; de werkelijke kosten van verzuim per diagnosegroep ontbreekt daardoor. Anderzijds zijn er geen indicaties op grond waarvan op dit moment grote verschuivingen ten opzichte van de verdeling van 1995 moeten worden verwacht. Verschuivingen kunnen overigens het gevolg zijn van veranderingen in regelgeving en in de wijze waarop wet- en regelgeving worden uitgevoerd. Van

aanscherping van de beoordeling voor de toekenning van bijvoorbeeld een WAO-uitkering mag een invloed op de diagnoseverdeling -ook voor het ziekteverzuim- worden verwacht.

- De kosten van uitval wegens ziekte worden gelijk gesteld aan de loonkosten van de werknemer die uitvalt, voor zover de oorzaak uiteraard werkgebonden is. Over twee effecten is weinig informatie bekend. Allereerst, in hoeverre worden de gevolgen van verzuim op de productie opgepakt doordat collega's taken overnemen dan wel dat de verzuimer het werk na het verzuim weer inhaalt? Ten tweede, welke kosten gaan gepaard met het treffen van maatregelen als overwerk of de inzet van tijdelijke of uitzendkrachten?
- Over de kosten van bedrijfsongevallen zijn zeer weinig gegevens bekend. Omdat er geen betrouwbare databestanden of schattingsmethoden zijn, is deze post als p.m. opgenomen. Ten tijde van de afronding van dit project werd bekend dat de Stichting Consument & Veiligheid een studie laat uitvoeren naar de gevolgen van (alle typen) ongevallen, waaronder materiele kosten, ziekteverzuim, WAO, etc. De gegevens komen in de loop van 2003 beschikbaar. Verder is het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid voornemens een monitor bedrijfsongevallen te laten ontwikkelen. Voor toekomstige berekeningen bieden deze acties perspectief. Het verdient aanbeveling om na te gaan hoe deze data in het project gebruikt kunnen worden of dat aanvullende gegevensverzameling (bijvoorbeeld de opbouw van een databast aan de hand van case-beschrijvingen) nodig is.
- In het algemeen geldt dat er weinig zicht is op wat er in bedrijven gebeurt. De bedrijfsinterne arbokosten zijn daarom moeilijk te schatten. Ook is niet duidelijk welke kosten er nu wel en welke niet vallen onder de gegevens die wel beschikbaar zijn. Aangezien het hier toch om een flinke kostenpost gaat, is een aanbeveling hier nader onderzoek naar te verrichten, mogelijk via casestudies.
- Sinds enkele jaren is er geen onderzoek meer verricht naar de duur van het verzuim. Ook vanuit de standaard verzuimregistratie zijn deze gegevens niet beschikbaar. Met name gegevens over het aandeel van langdurig verzuim in het totale verzuim levert belangrijke kengetallen om de de effecten maatregelen ter voorkoming van verzuim en WAO-instroom te schatten.

Aanbevelingen met betrekking tot het model

- Er dient een kritische afweging te zijn tussen de uitbreidingen van het model en de hanteerbaarheid. Het model laat bijvoorbeeld differentiatie naar branche en diagnose toe op een aantal kostensoorten (bijvoorbeeld ziekteverzuim). Dit stelt de gebruiker in staat om enkele scenario's door te rekenen. Voor investeringskosten, bijvoorbeeld per branche, is er ook een algemene kostenpost die als bedrag ingevuld kan worden (Bruto investering, blad Mutaties cel C3). Wij hebben dit gedaan om het model hanteerbaar te houden. Voor doorrekening van specifieke investeringen in branches kan het model verder aangepast worden.
- Wanneer aanvullende data voor het model beschikbaar komen, kan dit leiden tot aanpassingen of uitbreidingen van het model. Bijvoorbeeld kan ervoor gekozen worden om effecten op bedrijfsprestaties te relateren aan de kosten van ziekteverzuim per branche. Het is van groot belang dat de werking van het model en daarmee de inzetbaarheid en waarde bij de schatting van kosten inzichtelijk blijft voor de gebruiker. Dat moet ook bij aanpassing en uitbreiding van het model zo blijven. De begrijpelijkheid en beheersbaarheid van het model is er bijvoorbeeld bij gebaat, dat eventueel toegevoegde berekeningen op basis van causale relaties tussen investering en effecten strikt gescheiden blijven van de doorrekening van financiële gevolgen.
- Indien het model gevoed gaat worden met resultaten van onderliggende studies naar causale relaties tussen kosten en baten van investeringen in aanbodbeleid dan verdient het aanbeveling om ervoor te zorgen dat de resultaten van deze studies in het model verwerkt kunnen worden. Zoveel mogelijk dienen dezelfde definities, indelingen en dergelijke gehanteerd te worden. In het model is met zogenaamde 'mutatievariabelen' (zie paragraaf 8.4) op implementatie van enkele causale relaties geanticipeerd. Als sprake is van causale relaties waarvan het verzuimpercentage landelijk, per branche of per sector een effectvariabele is. Als voorbeeld kan worden genoemd: een vermindering van verzuim in de horeca door uitvoer van een convenant met maatregelen tegen werkdruk. Een tweede uitgewerkte effectvariabele is de reductie van ziektegevallen naar diagnosecategorie. Bijvoorbeeld verminderen van het verzuim door klachten aan het bewegingsapparaat. Opgemerkt dient hierbij te worden dat de definities van bijvoorbeeld verzuimpercentage, loonkosten en dergelijke niet alleen afstemming behoeven tussen de

opdrachtgever en de maker van het model (TNO Arbeid tot op heden), maar dat we ook afhankelijk zijn van andere definities, zoals die bijvoorbeeld door CBS worden gehanteerd bij de samenstelling van statistische gegevens.

- Indien het model ook toegepast gaat worden op latere jaren dan 2001, moeten de gevolgen van recente wetwijzigingen (met name Poortwachter, verlenging loondoorbetaling van 1 naar 2 jaar) goed in het model worden doorgevoerd. Doordat de regelgeving van bijvoorbeeld REA-subsidies grotendeels gefiscaliseerd is, moeten er ook andere gegevens van andere partijen (belastingdienst?) verkregen worden. Het is te voorzien dat deze aanpassingen een zorgvuldige beoordeling vereisen die vooraf zou moeten gaan aan de extrapolaties van de uitkomsten van het model voor latere jaren (in beleid en politiek).

Beleidsmatige aanbevelingen

- Door de berekeningen (twee)jaarlijks uit te voeren worden de effecten van wijzigingen in dataverzameling beter te overzien en kunnen eventuele trends als gevolg van conjunctuur of beleid beter in beeld komen.
- Aandoeningen aan het bewegingsapparaat en psychische aandoeningen zijn de belangrijkste veroorzakers van werkgebonden verzuimkosten gebleven; samen zijn deze goed voor 88% van de werkgebonden verzuimkosten en 84% van de arbeidsongeschiktheidskosten. Als beheersing van de kosten het oogmerk is, verdient gericht beleid op de preventie van deze aandoeningen aanbeveling. Voor de branchegewijze aanpak van ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid biedt de diagnoseverdeling per branche aanknopingspunten voor de inventarisatie vooraf en monitoren en evaluatie achteraf.
- De preventiekosten zijn aanzienlijk lager dan de gevolgkosten. Men kan zich afvragen of deze verhouding in het huidige beleid optimaal is. Mogelijk valt er door middel van intensivering van preventie een netto winst te behalen als daardoor de gevolgkosten met een groter bedrag dalen.
- Binnen de beleidscyclus is er steeds meer aandacht voor effectiviteit. Effectiviteit van maatregelen kan niet met dit model bepaald worden. Wel kan op basis van effectiviteitstudies met dit model een bijdrage geleverd worden aan de vraag of maatregelen kosteneffectief zijn, met andere woorden of kosten opwegen tegen baten.

- Vergelijking van de berekeningen van twee of meer jaren zijn mogelijk. Bij de interpretatie van verschillen moet rekening worden gehouden met wijzigingen in wet- en regelgeving en in de beschikbaarheid van data.

Literatuur

Anon. Arbobalans 2001, arbeidsrisico's, effecten en maatregelen in Nederland. Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag, 2002.

Bex PMHH, Van den Broek PHH, Dickmann EAE, Toeter JC. Administratieve lasten arboret en –regelgeving. Cap Gemini, Ernst & Young, Utrecht, 2002.

Blatter BM, Heuvel SG van den, Bongers PM, Picavet HSJ, Schoenmaker CG. De omvang van verzuim en arbeidsongeschiktheid door RSI. Arboconvenant. Elsevier bedrijfsinformatie bv, Doetinchem juni 2001.

Financiële Dagblad. Spectaculaire daling WAO mogelijk door arbomanagement. 28 juni 2001.

Koningsveld EAP, Mossink JCM. Kerncijfers maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden in Nederland. VUGA, Den Haag, 1997.

Koningsveld EAP, The K, Mossink JCM. Sectorale kosten van arbeidsomstandigheden in de bouwnijverheid. Elsevier Bedrijfsinformatie, Den Haag, 1999.

Koningsveld EAP, Miedema EP, Mossink JCM. Sectorale kosten van arbeidsomstandigheden; het onderwijs. Elsevier Bedrijfsinformatie, Den Haag, 2000.

Meerding WJ, Birnie E, Mulder S, Hertog PC den, Toet H, Beeck EF van. Kosten van letsel door ongevallen in Nederland. Amsterdam, Consument en Veiligheid, 1999.

Mossink JCM, Klein Hesselink J, Eikhout SM. Recente ontwikkelingen in de berekening van sociaal economische kosten van arbeidsomstandigheden. TNO Arbeid, Hoofddorp, 1999.

Lisv, Ziektendiagnosen bij uitkeringen voor arbeidsongeschiktheid, Statistische informatie over medische classificaties in WAO, WAZ en Wajong 1999, 2001.

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Sociale Nota 2001, 2000.

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Begroting Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Tweede Kamer, vergaderjaar 2002-2003, 28 600 hoofdstuk XV, nr. 2, 2002.

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Financiële verantwoordingen over het jaar 2001, hoofdstuk XV Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Tweede Kamer, vergaderjaar 2001-2002, 28380, nr. 35, 2002.

Polder JJ, Takken J, Meerding WJ, Kommer GJ, Stokx LJ. Kosten van Ziekten in Nederland, de zorgEuro ontrafeld. Bilthoven, RIVM 2002.

RIVM , www.kostenvanziekten.nl , 2002.

Statline. Tabellen beroepsbevolking en werkende bevolking. www.cbs.nl.

Stille W, Marinus E, Wortel E, Miedema MC, Kleijn E de, Lingen P van, Visser R., Herijking FLO-functies, Rijksoverheid. AMG en TNO Arbeid, Hoofddorp, 1999.

UWV, Kroniek van de sociale verzekeringen, 2002.

UWV, Volumegegevens Toeslagenwet, december 2001.

UWV, Het eerste ziektejaar 2001, 2002.

UWV, Ontwikkeling arbeidsongeschiktheid, Jaaroverzicht WAO/WAZ/Wajong 2001, 2002.

Vuuren CV van. Monitoring Ziekteverzuimgegevens. Hoofddorp: TNO Arbeid, 1999. ISBN-nummer 90-6365-177-5.

A Actualisering werkgebonden fracties

Inleiding

In 1997 is de studie Maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden in Nederland gepubliceerd (Koningsveld, 1997). In de berekeningen is voor verzuim resp. WAO gebruik gemaakt van “werkgebonden fracties” voor de diagnosegroepen. Deze geven aan welk deel van de gevallen zijn oorzaak grotendeels of geheel vindt in het werk. Met name voor de psychische aandoeningen en voor aandoeningen aan het bewegingsapparaat blijkt de hoogte van de werkgebonden fracties van grote invloed op de totale arbokosten. Daarom is in een quick scan nagegaan of actualisering aan de orde is.

Vraagstelling

1. Zijn er redenen om de percentages van de in 1997 vastgestelde werkgebonden fracties te heroverwegen?
2. Zo ja, zijn er specifieke bronnen die aanvullende informatie geven?
3. Zo ja, interpreteer die bronnen en doe voorstellen voor aangepaste werkgebonden fracties voor bewegingsapparaat resp. psychische ziekten.
4. Is het mogelijk het betrouwbaarheidsinterval te verkleinen tot maximaal 15% tussen minimum en maximum?

Psychische aandoeningen

Het onderzoek van 1997 was gebaseerd op degelijke bronnen, die gebaseerd waren op de meningen van werkgevers, werknemers resp. deskundigen (bedrijfs- en verzekeringsartsen).

1. Er zijn indicaties dat er wat meer onderscheid gemaakt wordt in aard van de psychische aandoeningen, met name tussen burn out en depressie. Burn out is meer werkgebonden dan depressies. Op zich zou dat reden kunnen zijn om de werkgebonden fracties te heroverwegen.
2. Er zijn sindsdien geen nieuwe onderzoeken gepubliceerd die tot een betere of nauwkeuriger schatting komen; evenmin zijn er indicaties dat er verschuivingen zijn opgetreden die tot nieuwe waarden van de werkgebonden fracties moeten leiden. Op dit terrein zal een meer omvangrijk bronnenonderzoek naar verwachting ook niet tot meer inzicht leiden. Een gedegen

longitudinaal onderzoek kan wel helderheid verschaffen, maar zal qua omvang en kosten niet in verhouding staan tot het doel van deze studie naar de maatschappelijke kosten van arbeidsomstandigheden.

3. N.v.t.
4. De waarden van de minimum werkgebonden fractie, maximum en beste schatting zijn destijds helder onderbouwd: minimum is het oordeel van werkgevers, beste schatting is het oordeel van deskundigen en maximum is het oordeel van werknemers die verzuimen wegen psychische klachten. Vanuit perceptie op de problemen en gevoelsmatige overwegingen is het aannemelijk dat minimum en maximum in zekere mate overtrokken zijn. Er zijn evenwel geen objectieve argumenten om de mate van overtrokkenheid in maat en getal uit te drukken. De behoefte bij de opdrachtgever om de marge tussen minimum en maximum te reduceren tot 15% is begrijpelijk vanuit de doelstelling om zo concreet mogelijke cijfers te produceren. Natuurlijk is het mogelijk grenzen als 8% onder tot 7% boven de beste schatting te hanteren, maar wetenschappelijk noch methodologisch is daarvoor een onderbouwing te geven.

Aandoeningen aan het bewegingsapparaat

Het onderzoek van 1997 was gebaseerd op één degelijk Nederlands onderzoek en twee buitenlandse (DK resp. UK).

1. RSI is in de afgelopen jaren nadrukkelijk manifest geworden. Voor overige bewegingsapparaat aandoeningen zijn er geen indicaties dat de situatie duidelijk anders is komen te liggen.
2. Bij een globale maar op basis van deskundigheid gerichte inventarisatie van recente literatuur blijkt er een beperkt aantal studies te zijn die relevante gegevens opleveren (Blatter, 2001, 2002; Giezen, 1996; Steenstra, 2002).
3. Op grond van deze recente gegevens blijkt dat het ziekteverzuim vanwege deze klachten in minimaal 45% van de gevallen minstens gedeeltelijk samen hangt met het werk en maximaal in 77% of zelfs bijna alle gevallen. Indien als ondergrens wordt gehanteerd dat het ziekteverzuim geheel of hoofdzakelijk wordt veroorzaakt door het werk wordt nog steeds een percentage van ca 30% werkgebondenheid gevonden. Er waren geen gegevens beschikbaar voor arbeidsongeschiktheid.

Bij vergelijking van de recente Nederlandse gegevens met de eerdere schatting blijkt dat de eerdere schatting aan de voorzichtige kant was. Dit geldt met name voor de bovengrens indien gedeeltelijk veroorzaakt door het werk als ondergrens wordt gekozen kan een minimum van 45 en maximum van 75 worden aangehouden. Op grond van de recente gegevens wordt gepleit voor de volgende verdeling:

Tabel A1 Mate van werkgebondenheid van aandoeningen aan het bewegingsapparaat, in percentages

werkgebonden risico	voor ziekteverzuim	voor arbeidsongeschiktheid
Minimaal	30	38
Maximaal	75	67
Best guess	45	40

- De range waarin deze schatting zich afspeelt is dus niet verkleind maar juist toegenomen en in zijn totaliteit naar boven opgeschoven. Voor de best guess wordt met name aangesloten bij het artsenoordeel voor zover het de werkgebondenheid betreft in de gedefinieerde zin: voor een deel veroorzaakt door het werk. Vanwege het feit dat bij rugklachten, ook indien de oorzaak niet werkgerelateerd is, het verzuim wel degelijk werkgerelateerd kan zijn vanwege de belemmeringen voor werkhervatting en problemen met functioneren, is ook de bovengrens relevant. Nader onderzoek van de beschikbare gegevensbestanden waarin ook de visie van artsen beschikbaar is kan aanvullende gegevens opleveren.

B Effecten op de bedrijfsvoering

Inleiding

In het onderzoek van 1997 is geconcludeerd dat arbeidsomstandigheden invloed hebben op de productieprestaties, maar dat kwantificering nog niet mogelijk is. Sindsdien zijn al eens mogelijkheden om de effecten van arbeidsomstandigheden op bedrijfsprestaties te beschrijven op een rij gezet (Mossink et al., 1999). Hieruit komt naar voren dat op microniveau een bedrijfsspecifiek model kan worden gemaakt waarin de samenhang tussen arbo en bedrijfsprestaties te beschrijven is. Voor macro ramingen is deze methodiek niet goed hanteerbaar.

Onderstaand worden eerst de effectmaten gegeven die op microniveau te gebruiken zijn. Hierbij is de wijze van berekenen/benaderen aangegeven en is een inschatting gegeven van de mogelijkheden voor macro effecten. Op basis hiervan moet geconstateerd worden dat er geen concrete mogelijkheden om op meso- of macroniveau bedrijfsprestaties in economische zin op een onderbouwde wijze in verband te brengen met arbeidsomstandigheden.

Bedrijfsprestatie maten

Productiviteit

Het gaat primair om arbeidsproductiviteit. In de industrie wordt die uitgedrukt in de omvang van de productie (volume) per ingezette arbeidstijd (CBS). In de dienstensector wordt die uitgedrukt in omvang van de toegevoegde waarde gedeeld door het arbeidsvolume van de werkzame personen in arbeidsjaren (CBS). In de publieke sector wordt de arbeidsproductiviteit bepaald aan de hand van vooraf (door de politiek) gestelde doelen (CBS).

In het kader van dit onderzoek gaat het bij productiviteit om de toe-/afname in productiviteit als gevolg van (trends in) arbeidsomstandigheden. Per jaar zijn de variaties in de orde van +1,5% tot -0,5%. Op macroniveau is voor berekening van effecten noodzakelijk dat er een verband kan worden gelegd tussen invloeden (arbeidsomstandigheden) en effecten. Pogingen in het verleden hebben niet al te veel opgeleverd en data zijn alleen van individuele case studies bekend.

Doorlooptijd

Het is voor specifieke situaties mogelijk het effect van ingevoerde maatregelen of het effect in de tijd op de doorlooptijd te benoemen, bijvoorbeeld betere/slechtere leverbetrouwbaarheid. Berekeningen zijn niet zomaar in geld uit te drukken, wel kwantificeerbaar is het percentage van orders dat binnen de overeengekomen aflevertermijn is afgehandeld.

Op macroniveau zijn er misschien mogelijkheden met apart, nieuw onderzoek. Echter in een model voor maatschappelijke kosten zal dat niet passen, omdat de effecten op macroniveau niet in geldswaarde zijn uit te drukken.

Kwaliteit

Kwaliteit kan zich op meerdere aspecten uiten: kwaliteit van dienstverlening, van productie of van leven.

Kwaliteit van dienstverlening

Op microniveau kunnen effecten van maatregelen of arbozorg op de kwaliteit van dienstverlening worden benoemd. Kwantificering is veel lastiger, voor sommige parameters kunnen procentuele veranderingen worden geschat of zelfs worden gemeten (bijv. wachttijden).

Op macroniveau is kwantificering, zeker in geldswaarde erg lastig. Vooralnog wordt geen model voorzien op grond waarvan uitkomsten in een berekening van maatschappelijke kosten kunnen worden meegenomen.

Kwaliteit van productie

Op microniveau worden zo concreet mogelijk de effecten benoemd die als gevolg van arbomaatregelen worden bereikt, bijvoorbeeld:

- het percentage producten dat in één keer door de eindcontrole komt; het percentage producten dat retour komt met klachten;
- de kosten die na de productielijn moeten worden gemaakt om kwaliteit te bereiken die nodig is om het product aan de klant te leveren.

De effecten zijn vermoedelijk niet volgens een bepaalde standaard in geld uit te drukken omdat de effecten per bedrijf sterk verschillend kunnen zijn. Kwantificeren is op microniveau wel mogelijk in termen van percentage beter of slechter.

Genereren naar macroniveau zal erg lastig zijn en niet in een model voor maatschappelijke kosten passen, omdat er geen geldswaarde aan toegekend kan worden.

Kwaliteit van leven

Op microniveau is deze effectmaat niet interessant. Op macroniveau is dit internationaal een geaccepteerde benadering (bijvoorbeeld ILO, WHO: aantal gezonde levensjaren).

Ook als je praat over welvaart en welvaarts groei is dit buitengewoon belangrijk. Sociale Zaken en Werkgelegenheid kan overwegen om naast kosten en opbrengsten (als verminderde schade) ook meer aandacht te besteden aan verschillende immateriële opbrengsten en daar ook geaccepteerde maten voor te gebruiken of te ontwikkelen. Kwaliteit van producten en dienstverlening kan daar een onderdeel van zijn. Een voorbeeld kan dit verhelderen: vroeger kostte een zwart-wit TV bijna een maandsalaris, nu beschikt bijna ieder gezin over een of meer kleurentelevisies. Er is geen productiviteitsverbetering, maar de kwaliteit is onmiskenbaar toegenomen.

Flexibiliteit

Flexibiliteit van de organisatie kan worden uitgedrukt in de mate waarin men in staat is uitval van mensen op te vangen, over te schakelen op andere producten, of in de snelheid waarin men kan reageren op fluctuaties in de markt.

De effecten zijn moeilijk of niet in geld uit te drukken; de effecten zijn per branche en per bedrijf sterk verschillend. Kwantificeren is op microniveau mogelijk in procenten beter of slechter.

Op macroniveau worden vooralsnog geen mogelijkheden gezien om effecten in geldswaarde uit te drukken.

Verloop

Veranderingen in de arbeidsomstandigheden hebben naar verwachting invloed op het verloop. Op microniveau is dit interessant, omdat een bedrijf een optimaal verloop wenst. De effecten zijn zo nodig te berekenen; men neemt dan het verschil tussen het optimale of vroegere verloop en het werkelijke in aantallen. Die vermenigvuldigt men met de gemiddelde kosten van een verloopgeval,

bestaande uit werving, selectie, inwerken en het verlies aan kennis/vaardigheden in Euro.

Op macroniveau is de vraag wat het optimale verloop is. Mogelijk is een aantal micro cases te extrapoleren naar macroniveau.

Arbeidsmarkteffecten

Op microniveau worden deze vooral benoemd in termen van wervingskracht, soms in meer kwalitatieve termen als: ‘vacatures worden sneller dan vroeger vervuld’; ‘vroeger moesten we adverteren, nu hebben we een wachtlijst van kandidaten’.

Berekening is niet zo eenvoudig, evenals kwantificering.

Op macroniveau spelen conjunctuur- en verdringingseffecten (als één bedrijf het beter doet, zullen andere meer problemen ondervinden), die de benadering complex maken. Toch kunnen arbeidsmarkteffecten interessante macrogegevens opleveren. Een maat kan bijvoorbeeld zijn: de gemiddelde tijd dat vacatures open staan. Er zijn allerlei arbeidsmarktgegevens beschikbaar en er zou eens kunnen worden onderzocht of er met een (econometrische) analyse verbanden zijn te leggen tussen arbeidsomstandigheden en indicatoren die iets zeggen over attractiviteit op de arbeidsmarkt.

Conclusie en nadere beschouwing

Vooralsnog zijn er geen concrete mogelijkheden om op meso- of macroniveau bedrijfsprestaties in economische zin op een onderbouwde wijze in verband te brengen met arbeidsomstandigheden.

Op macroniveau komen twee indicatoren mogelijk het eerst in aanmerking: arbeidsproductiviteit en concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland.

Arbeidsproductiviteit kan een goede maat zijn omdat, als je naar heel Nederland kijkt, ook de niet in het arbeidsproces betrokkenen worden meegenomen. Productiviteit is een maat met twee gezichten, enerzijds is een hoge productiviteit een gunstig effect van bijvoorbeeld technische of organisatorische innovaties (die ook arbeidsomstandigheden verbeteren), anderzijds kan een hoge productiviteit extra werkdruk opleveren: meer (moeten) doen per uur.

Concurrentiekracht, bijvoorbeeld ten opzichte van het buitenland, kan een interessante maat zijn omdat daar prijs, kwaliteit en leveringscondities in meegenomen zouden kunnen worden.

Voor een groot deel van de Nederlandse economie (overheid en gepremieerde sectoren) is het begrip productiviteit lastig te hanteren. Hoe zou je iets moeten zeggen over de arbeidsproductiviteit in het onderwijs, de zorg en overheden?

Een aantal jaren geleden was er een discussie over de effecten van ICT op arbeidsproductiviteit. De paradox is dat ondanks alle herkenbare voordelen van ICT de productiviteit niet is toegenomen. Er is in deze discussie gesuggereerd dat de winst niet zozeer is gelegen in de kwantitatieve toename maar vooral in de kwalitatieve verbeteringen in producten en diensten. Juist die kwaliteitsverbeteringen zijn niet gekwantificeerd, maar iedereen kan deze ervaren.